בס"ד

משא ומתן הלכתי בדין שומע כעונה בספירת העומר

[הערות והארות מתוך המכתבים שנתקבלו על סימן לח]

זכות גדולה נפלה בחלקי, ששיעור זה בענין שומע כעונה בספירת העומר היה למראה עיניהם של גדולי תורה ותלמידי חכמים מופלגים שליט"א, ורבים מהם שלחו לי את השגותיהם הערותיהם והארותיהם, זה בכה וזה בכה. בדרך כלל, הובאו דברי הרבנים הגאונים שליט"א בלשונם, בעריכה קלה ומילות קישור בלבד כדי שיובן על מה נסובה הערתם. במקומות אחדים, למרות שנראה שתוכן הערה אחת דומה לחברתה, לא נמנעתי מלהביא את הדברים כמות שהם, הן מחמת חביבות הכותב והן מחביבות הנכתב.

כדרכה של תורה, נשאתי ונתתי עם דברי המשיבים והמשיגים, ומיני ומינייהו תסתיים שמעתתא, ותפילתי שיתקיים בנו מאמר חז"ל (קידושין ל, ב) "את והב בסופה" – אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה".

כדי להקל על המעיינים נערכו הערות ומכתבי הרבנים שליט"א ונסדרו לפי מהלך השיעור ולפי חלוקת האותיות שבו.

*

[אות א]

בבירור גדר דין "ספירה לכל אחד" שנאמר בספירת העומר, ובעיקר בביאור מחלוקת הראשונים והאחרונים אם שייך דין שומע כעונה בספירת העומר, העירו הרבנים שליט"א בשתי פנים: אחדים מהם העירו בבירור גדרי ההלכה בדין שומע כעונה בכלל, ובפרט בדין שומע כעונה בספירת העומר עצמה. ואחרים העירו בתוכן ענין מהות ספירת העומר בדרך המחשבה, והנלמד מכך לדין שומע כעונה בספירת העומר.

כתב הרב יצחק מאיר הרץ שליט"א, ראש ישיבת ישיבה גדולה ליובאוויטש בלונדון:

בדין ספירה ושומע כעונה ידוע החקירה אם הפירוש שהשמיעה מספיק, או השמיעה כעניה. ובשו"ע אדמו"ר הזקן (סי' ריג ס"ו) כתב "פיו כפיו" כהצד השני. ונראה שזה המשך למה שכתב ס"ד שיוצא גם בלי כוונה, והטעם שהלא פיו כפיו. וא"כ כמו שהעונה יוצא בלי כוונה כך השומע. ואולי בספירה זה גם טעם במחלוקת אם צריך לספור כל אחד, שהלא בירושלמי יש טעם לכל אחד כמו בברכת המזון מי שאכל יברך וכו', משא"כ בספירה אין **טעם** מספיק, ואולי הטעם כהנ"ל, שהשומע רק

כעונה ולא עונה ממש. משא"כ אם פיו כפיו יועיל בספירה שהלא יש ספירה לכל אחד ואחד. ואם נאמר שומע כעונה פיו כפיו כהנ"ל, קשה לי שא"כ מדוע צריך כוונת שומע ומשמיע לצאת, שיהי' די במשמיע ופיו כפיו, בכל הענינים. וא"א לומר שעל הכוונה לא שייך שומע כעונה. דא"כ כשקורא המגילה ואחר שומע בעל פה שיהי' כקורא בעל פה, וע"כ שזה כקורא מן המגילה, וא"כ נאמר גם לענין כוונה כן. ובהר צבי מדבר בדין מגילה לשומע בע"פ מטעם שומע כעונה.

דברים דומים כתב גם הרב אריה שטרן שליט"א, ראש מכון הלכה ברורה ור"מ בישיבת מרכז הרב בירושלים:

נראה לי שכאשר עוסקים בענין שומע כעונה אי אפשר שלא להזכיר את החקירה הידועה אם הפירוש היא שעונה ממש, או שבשמיעה לבדה יוצא ידי חובה (וראה בבירור הלכה סוכה לח, ב). כך מסבירים את מחלוקת הראשונים המבוארת בסוכה (לח, ב) בשאלה אם העומד בתפילה צריך להפסיק כדי לשמוע קדושה. אף כאן אם שומע כעונה ממש, הרי ניתן לומר שנחשב גם כסופר ומדוע שלא ייצא יד"ח.

כעין זה הוסיף הרב מרדכי גימפל וולמרק שליט"א, ראש ישיבת שערי תורה במונסי, ביתר הרחבה, וביאר בשם הגאון רבי יעקב רודרמן זצ"ל מדוע בספירת העומר יש דין מיוחד שלא נאמר שומע כעונה:

בעיקר הדברים למה אין מועיל שומע כעונה בספירת העומר יש לדון למה אין מועיל כמו בכל התורה כולה, ובכל המצוות מהני מה ששומע מחבירו ומכוין לצאת ומה נשתנה ענין ספירת העומר.

ושמעתי לפני כעשרים וחמש שנים מכבוד ראש הישיבה הגר"י רודערמאן זצ"ל לבאר הדברים, עפ"י מש"כ בדבר אברהם (ח"א סי' לד) דגדר המצוה בספירת העומר אינו שיוציא מילות של מנין הימים מפיו אלא עניינה שידע ויוחלט אצלו המנין שהוא סופר ובלאו הכי אין כאן ספירה, והיינו דשאני ספירת העומר משאר מצוות התלויים בדבור דבכל מקום הדיבור הוא גוף המצוה וכיון ששומע מחבירו והדיבור מתייחס אליו הרי מתייחס אליו קיום המצוה מדין שומע כעונה, אבל בספירת העומר המצוה הוא המספר והמנין של הימים ורק אופן המנין הוא ע"י שמבטא בפיו את מנין הימים אבל החפצא של המצוה הוא המנין. ועי"ש שביאר בזה למה לא מהני ספירה בלשה"ק כשאינו מבין הלשון אף שבתפילה ובק"ש מהני, דבתפילה וק"ש המצוה הוא לומר התיבות ובמקום שאומר בלשה"ק הרי אומר את התיבות שבהם יוצא ידי חובת המצוה, אבל בספירת העומר המצוה הוא המנין של הימים ובמקום שאינו יודע פירוש המילות הרי אין כאן מנין של ימים.

ולפי זה אמרתי עוד לחדש דהמצוה אינו רק הספירה גרידא אלא לקבוע שם היום דהיום הוא כך וכך לעומר, ולכן הרבה נהגו לכתוב מספר היום גם במכתבים ואגרות כיון שיש ענין גם במה שהיום הוא מנין פלוני ואינו רק ענין של ספירה כסדר ויש להאריך בזה, ואכ"מ.

לפי האמור, בודאי שלא יהיה שייך ענין של שומע כעונה בספירת העומר, דשומע כעונה שייך רק

במצוות שהאמירה והדיבור הם גוף המצוה ואז מועיל מה שמתייחס אמירת המילות אליו מדין שומע כעונה להוציאו ידי חובת המצוה, אבל בספירת העומר הרי היסוד והחפצא של המצוה הוא מנין הימים ולא הדיבור של מילות הספירה ובזה מה יועיל מה ששומע מחבירו והרי גם אם נייחס אליו את אמירת תיבות הספירה מדין שומע כעונה עדיין אין כאן ספירה לצאת ידי חובת מצות ספירת העומר.

בסגנון אחר כתב הרב תנחום פישהוף שליט"א, ר"מ בישיבת פוניבז' לצעירים בבני ברק:

וכשאני לעצמי עלה ע"ד עוד סברה דאפשר דלא מהני דין שומע כעונה בספירת העומר. כיון דאינו רק דין דיבור גרידא אלא ענינו "מעשה ספירה" רק שזה נעשה ע"י דיבור, וחלוק משאר מצוות דקריאה וכדו', ואפשר דע"ז ל"ש דין שומע כעונה. [בדמיון מועט לד' הבית הלוי המפורסמים דל"מ דין שומע כעונה בברכת כהנים כיון דבעי' שיהא בקול רם ול"מ ע"ז דין שומע כעונה, ויעו' בס' עמק ברכה הל' נשיאת כפים ס"ה].

וכבר ידוע שבסברה זו ביאר הדבר אברהם ישוב לקו' הראשונים (סוף פסחים) מ"ט בחו"ל אין סופרים ב' ספירות מספקא דיומא כדין יו"ט שני של גלויות וביאר הדב"א דלא שייך "מעשה ספירה" בספק כיון שאין זה דין של אמירת מספר גרידא אלא חפצא של ספירה ואינו שייך אלא כשהמספר ברור.

וכיו"ב בארתי בס"ד בד' התוס' מנחות [סו, א] שכ' דאפילו ביום סמוך לחשיכה עדיף משום תמימות יעוי"ש, אשר לכאו' צ"ב הא אכתי לא הגיע זמן הספירה וכיצד יאמר היום כך וכך לעומר. והנראה בזה פשוט, דמצות ספירה"ע אינה ממצות היום כק"ש ותפילה דלא שייכא קודם הגעת היום אלא כל המצוה היא ש"היום יהא ספור" על ידו, ואינו חייב דווקא לעשות הספירה בו ביום.

*

גדרים נוספים בדין שומע כעונה בכלל, ודין שומע כעונה בספירת העומר בפרט, בתוספת מראי מקומות וציונים ובבקיאות גדולה, כתב הרב נחמיה שרייבמן שליט"א, ראש ישיבת תפארת משה בצלאל בירושלים :

עי' גליוני הש"ס, להגר"י ענגל זצ"ל, ברכות כא: שחקר אי הכוונה שיוצא ע"י השמיעה גרידא - שומע טוב כמו עונה. או שמתייחס לו הדיבור, וכאילו דיבר.

יש עוד שאלה בשומע כעונה, עיין במקראי קודש להגרצ"פ פרנק זצ"ל לפורים סימן יג (עמ' צח) הביא בשם הרוגאצ'ובי שהציבור קורא עשרת בני המן בעצמם דבעינן נשימה אחת, ולזה לא מהני שומ"כ.

עוד הביא הבית הלוי על התורה סוף ח"א. דלא מהני שומכ"ע בברכת כהנים דבעינן קול רם וע"ז לא שייך שומ"ע - ובשם הרב מבריסק (הגרי"ז זצ"ל) משום דבעינן שישמעו מפי הכהן.

הביא ג"כ הט"ז סימן קמא ס"ק ג דסומא שאמרו שאינו קורא בתורה משום דאסור לקרוא בעל פה

אבל לאוקמי אינש אחרינא שפותח ורואה והסומא מברך ועומד בצידו שפיר דמי, דשומ"כ. והקשה היעב"ץ ח"א סימן עה דמה יתן ומה יוסיף אם יהא שומ"כ הלא אינו אלא עונה בע"פ. ומהט"ז יוצא שדין שומ"כ, שהשומע נגרר לעונה לכל דבר וכששומע מקורא מתוך הספר נחשב גם הוא כקורא בספר, ע"ש במקראי קודש.

וכן מבואר בארחות חיים הל' תפילה פ"ז דשומע תפילה מהש"ץ ומכוון לצאת מדין שומ"כ כמו שהש"ץ מוציא אותו בהתפילה, כן מוציא אותו עם הכריעות והג' פסיעות, ע"ש. אולם הביא מרב האי שכן צריך לפסוע ג' פסיעות.

ואי נימא דשומע כעונה שהשומע נגרר לגמרי אחרי העונה בכל הענינים שצריך להאמירה, מן הדין היה צריך להיות שומ"כ גם בספירת העומר, הגם דבארנו דבעינן בספירת העומר שצריך ליתן חשיבות בהיום ע"י הספירה.

וסברתנו להבין רש"י ספירה לכל או"א דלא מהני שומע כעונה הוא רק אי נקטינן ששומע כעונה אינו אלא לגבי הדיבור גרידא ולא לגבי שאר הענינים הסובבים הדיבור, כקול רם בברכת כהנים, וכל פסיעות והכריעות וכדומה.

*

מלבד ההערות בענין שומע כעונה באופן כללי ובפרט בספירת העומר, העירני הרב יצחק אלטוסקי שליט"א, ר"מ בישיבה גדולה דלוס אנג'לס, בענין שיטת רש"י שכתב הביאור הלכה, דאפשר ואפילו לשיטת רש"י שאי אפשר לצאת מדין שומע כעונה בספירת העומר, בכל זאת היכא שאינו בקי לספור בעצמו אפשר שחבירו יכול להוציאו:

ובעצם שיטת רש"י אם אין יכול לברך בעצמו אם במצב כזה גם רש"י מודה שאחר יכול לספור בעדו, וכבודו נתקשה בזה, אין לי תירוץ מספיק, אבל "במושכל ראשון" היה נ"ל שזה תלוי במחלוקת רש"י ותוס' פ"ק דברכות אם באמצע שמו"ע יפסיק לשמוע קדיש וקדושה או לא, דאם שומע כעונה הוי ממש כמברך בעצמו א"כ הוי הפסק ממש, אבל אם יסוד הדברים שרק "יוצא" בשומע אבל אין זה כמדבר בפיו אם כן אין זה הפסק. ולכאורה גם בנידון דידן אפי' לרש"י שצריך לספור בעצמו י"ל שאם א"י בעצמו יכול לשמוע והוי ממש כאילו סופר בעצמו.

ובאמת שראייה מפורשת לשיטת הבה"ל הוא גופא מדין ברכת המזון שציין כת"ר מהירושלמי דאיתא שם דאין יכול לצאת ע"י אחר ומכ"מ מפורש דקימ"ל סופר מברך ובור יוצא, יוצא א"כ במקום שצריך לברך בעצמו אם א"י שאני. ובפרט שלרוב דעות ספירה בזה"ז דרבנן. ואגב, מעולם חשבתי שמי שנוסע וצריך לנקביו ואחר מברך תפלת הדרך שיש להסתפק אם יוצא בזה כיון שהוא עצמו אסור אז לברך ולכאורה תלוי בחקירה הנ"ל.

*

עוד הבאנו את דברי הביאור הלכה, בענין שיטת הרי"ץ גיאות והאורחות חיים בשם רב האי גאון שבמוצאי שבת שאומרים לאחר תפילת ערבית ויהי נועם וקדושה דסידרא כשהם יושבים, נהגו ראשונים לברך ש"ץ מעומד וכל הקהל עונים אמן בכוונה, שלא להטריח הציבור לחזור ולעמוד. ומדייק הביאור הלכה מלשונם שיוצאים מהש"ץ גם את הספירה גופה. והעיר על כך הרב ישכר דוב רובין שליט"א, מחבר ספרי "טללי אורות":

בענין ה"ארחות חיים" משמיה דרב האי גאון שבמוצ"ש שסופרים אחר קדיש דקדושא דסידרא נהגו ראשונינו לברך ש"ץ מעומד וכל העם יושבים ועונים אמן בכונה שלא להטריח הציבור לחזור ולעמוד וכן המנהג בכל מקומותינו עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שסבירא ליה לרבינו האי שגדר "שומע כעונה" הוא שכל מעשי המשמיע מתיחסים לשומע, ומה"ט מוציא גם לגבי ה'עמידה' בספירה.

ושמעתי להעיר שהארחות חיים עצמו (הל' תפילה פ"ז) מביא: ולענין ג' פסיעות שהורה רבינו האי שהיחיד שלא התפלל צריך לפסוע ג' פסיעות, אינו כן, שש"ץ במקומו עומד בתפילותיו והוא אינו מחויב אלא כיון שמיעה בלבד וכשם שפוטרן מן התפילה פוטרן נמי מן הכריעות עכ"ל. הרי שס"ל לרבינו האי שהשומע אינו יוצא בג' פסיעות של המשמיע, וצ"ב לחלק. והיא באמת הערה נפלאה וקשה בסתירת דברי רבינו האי גאון, שלגבי העמידה בספירה משמע מדבריו שהציבור יוצא ג"כ את "העמידה" ואילו לגבי הג' פסיעות דעתו שהשומע אינו יוצא בג' פסיעות.

אמנם אחר ההתבוננות אפשר שיש לחלק בין הנושאים, דאפשר לומר דאף אם סובר רבינו האי שיוצאים ידי חובה גם בכל המעשים המצטרפים לאמירה, אבל זה דווקא במעשה שנעשה עם האמירה ממש, וכלומר שהאמירה נעשית באופן של אמירה על הכוס או ספירה בעמידה וכדומה, שאז אנו אומרים שיוצא את האמירה וכל הדינים והמעשים המצורפים, אבל במעשה נפרד כמו ג' פסיעות [שבא אדרבה לסלוק התפילה] ואין הוא קשור לאמירת השמונה עשרה עצמה, בזה גם רבינו האי סובר שהשומע צריך לעשות המעשה בעצמו ואינו יוצא במה שהמשמיע פוסע ג' פסיעות.

*

ידיד נעורים מימי לימודינו בחברותא בישיבת חברון, הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א הרב אב"ד גענף הוסיף להביא משו"ת ערוגת הבושם בענין שומע כעונה בספירת העומר:

וע"ע בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' קסח אות ג) דכתב סברא חדשה, דאפי' נימא בספירה עצמה דין שומע כעונה, עכ"ז לא יצא י"ח, דכאשר שומע הספירה מחבירו הוי שומע כעונה אך לא חשיב "סופר" ורחמנא קפדי' דיספור ודו"ק. וזה מתאים למה שהעלתי בספרי באר שרים (ח"ד סי' ל) דישנם שיטות רבות דשומע הוי רק "כעונה" ולא עונה ממש, עי"ש.

כשנסכם את דברי הרבנים שהבאנו עד כה, הרי שרובם הבינו בדין שומע כעונה בספירת העומר, שדיבור הספירה בספירת העומר דומה לענין המעשים המצורפים לדיבור כגון קול רם שבברכת כהנים, ואין ענינה

רק דיבור הספירה אלא מעשה "המנין", ולכן יש בספירת העומר דין מיוחד שאינו יוצא דין שומע כעונה.
ואולי לכך התכוון בשו"ת ערוגת הבושם [שהביא הרב שלזינגר] מלשון הכתוב "וספרתם" לכם, ומזה למדו שצריך ספירה לכל אחד ואחד – מתבאר שרצתה התורה שכל אחד ואחד יעשה מעשה ספירה בעצמו, ואף אם נאמר ששומע הוי "כעונה ממש" בכל זאת לא יועיל דין זה בספירת העומר משום שענייה זאת באה על ידי שמיעה, וכאן בספירת העומר גילתה התורה שכל אחד יגיע לידי ספירה על ידי שיספור בעצמו ולא על ידי שישמע מחברו, כדברי הערוגת הבושם "ורחמנא קפדיה שיספור".
ומעתה יתכן שאפילו לשיטות הסוברות ששומע כעונה הוי **כעונה ממש**, ואפילו אם גם מצטרפים לעניה כל המעשים הקשורים לעניה, בכל זאת במקום שרואים שדרישת התורה שיספור כל אחד בעצמו, זהו גילוי דעת מפורש שאי אפשר לצאת מדין שומע כעונה, שהרי סוף כל סוף הרי הוא "כעונה" ולא "עונה" ממש בפיו, והתורה דרשה שיענה בפיו או יספור בעצמו בפיו.

*

בדרך המחשבה והחסידות, העירוני מדוע אין בספירת העומר דין שומע כעונה. בראש ובראשונה, אבי מורי, הג"ר השיל רייזמן שליט"א, מחבר ספרי שיטות בהלכה, שביאר את החשיבות המיוחדת שיש לכל אחד ואחד לעצמו בספירת העומר לעצמו:

> בענין המחלוקת אם בספה"ע אומרים שומע כעונה או לא. ההסבר הוא, מפני שבתורה כתיב "ולקחתם לכם" דהיינו מצוה על כל יחיד ויחיד בנפרד, כפי שממחיש זאת אדמו"ר מחב"ד זצ"ל בשיחותיו, אם אחד עובר את קו התאריך באמצע ימי הספירה, אם הוא הולך ממזרח למערב יחסר לו מעת לעת ואם הולך ממערב למזרח יהי' לו יום א' יותר, אבל היות שמצוות ספירת העומר הוא על כל יחיד בנפרד, הוא צריך לספור את חשבון הימים שלו.
>
> בפרט שהספירה היא עד המידה שלו, חסד - גבורה, שהוא צריך לתקן, א"כ, איך אחד יכול להוציא את השני, הרי לכל אחד יש ספירה משלו.

הרב אריה שטרן שליט"א, הוסיף בענין החשיבות והמיוחדות של הימים באופן כללי לכולם, וכך כתב:

> בקשר למצות ספירת העומר עצמה, יש לי נטיה לומר שיש גדר מיוחד ששולל את האפשרות לצאת ע"י שמיעה, והוא עפ"י ההלכה שאין שליחות במצוה ובדבר שבגופו.
>
> רגיל אני לומר שיש במצות הספירה שני יסודות, האחד כפשטות בעצם מעשה הספירה, והשני שזו באה בשביל לתת לימים ערך מיוחד מעין המועדים, וכך זה באמת, שהימים האלו יש להם ערך מיוחד ואין שום דבר חוץ מהספירה שמבטא זאת.
>
> בדרך זו נראה לי להסביר את מה שכותב המגן אברהם בקשר לנשים שהספירה נחשבה להן לחובה למרות שזו מצות עשה שהז"ג והוא מפני שחשיבות הימים נוגעת ושייכת אף להן.
>
> ה"ה בנד"ד י"ל שהדיון והמחלוקות על שומע כעונה קשורים לענין זה, שראוי שכל אחד יספור

בעצמו בשביל שיעשה משהו מצידו להחשיב את היום לפי ערכו, וה"ז כמצוה בגופו שאינו יכול לצאת בה ע"י שליח.

ובדברי הרב מאיר חזן שליט"א, ר"מ בישיבה לצעירים עטרת ישראל בירושלים, יש תוספת נופך בביאור ענין זה:

ויתכן אולי להסביר בעומק הענין על פי דרך החינוך במצות ספירת העומר שכתב דהספירה מבטאת את ההשתוקקות לקבלת התורה, והדימוי שלו הוא כ"עבד ישאף צל".

וא"כ מובן שבזה לא שייך שומע כעונה, שכן כל אחד צריך להביע את השתוקקותו באופן נפרד ודומה הדבר אצלי לדבריהם של הגאון הרוגאוצ'ובי והבית הלוי בענין ברכת כהנים דלא אומרים בזה שומע כעונה מצד דבעינן "בקול רם" - דכל היכא דבעינן איכות מסויימת אין בכח הדין דשומע כעונה לענות על הדרישה המיוחדת, ודוגמת קבלת עומ"ש דק"ש, והרוגאצ'ובי אמר זאת על ענין אמירת עשרת בני המן כידוע מצד דבעי' בנשימה אחת.

וכעין דברים אלו כתב גם הרב נחמיה שרייבמן שליט"א:

ע' בספר ביאורים וחדושים להש"ס לאדמו"ר מלובאויטש זצ"ל (חלק א סימן לז) חקר שם חקירה יסודי בגדר מצוות ספירת העומר. (א) הזמן הוא מציאות, שבמציאות היום היא כך וכך להעומר, והמצוה הוא רק לספור הזמן. (ב) אין כאן מציאות מספר דאין כאן שום חשיבות בהיום שיהיה נקרא יום א יום ב וכיו"ב, רק המצוה הוא הנותן את החשיבות והמספר, ואין המציאות עושה המספר אלא האדם המונה, ע"ש בדבריו הנפלאים שהסביר כמה ענינים על ידי זה.

ושונה ספירת העומר מספירת זבה (ע' תוס' מנחות שם וכתובות עד, ב) דהכא המצוה הוא לספור וליתן חשיבות בכל יום ושבוע של העומר, ובזבה הענין הוא רק לדעת כמה ימי טהרתה ואין חל שום חלות מכח ספירתו אלא ידיעה בעלמא לכן לא תקנו ברכה בזבה בספירת ימיה, וע' משך חכמה פרשת אמור (כג, טו-טז).

ולזה יש מקום לומר שכיון שיש חיוב ספירה לכל או"א, הסברא אומרת שרצונה של התורה היתה שכל א' יתן חשיבות בהיום, ולכן לא מהני שומ"כ, דסכ"ס השומע לא נתן חשיבות בהיום על ידי פעולת ספירתו, ושומ"כ מהני רק על דין דיבור גרידא, כקידוש היום, ברכה, תפילה וכדומה.

*

[אות ב]

תמהנו מה ההכרח שראה הביאור הלכה לדייק ששיטת רש"י היא שאי אפשר לצאת מצות ספירת העומר על ידי שומע כעונה.

כתב על כך הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א, ראש ישיבת אור אלחנן בלוס אנג'לס:

כנראה שהמשנה ברורה מפרש "לציבור בלבד" היינו שהש"ץ יברך ויספור בשביל כל הציבור

להוציאם (וכבר האריכו המחברים להקשות ולתרץ דיוק המשנה ברורה בזה).

וכוונתו, שדיוק הביאור הלכה הוא מדברי הרשב"א שביאר את דברי רש"י כך, שאם כוונת התורה לציבור בלבד ולא לכל יחיד ויחיד היה הכתוב צריך לומר "וספרתם" בלבד ולשתוק. וביאר הרב שוחט שליט"א, שהבין הביאור הלכה את דברי הרשב"א במה שכתב "דאי כוונת התורה **לציבור בלבד**" דהיינו שאם היה כתוב בתורה "וספרתם" לבד היינו אומרים שהציבור כלומר השליח ציבור מוציא את הציבור. ולפי פירוש זה יוצא שבאמת לפי המסקנה שלומדים ממה שכתבה התורה "לכם" דבעי ספירה לכל אחד ואחד, דהיינו שאין בכוח השליח ציבור להוציא את הציבור בדין שומע כעונה.

אמנם, גם אם נכון פירוש זה בדברי הרשב"א, עדיין צ"ב מהיכן נשמע כן בדברי רש"י עצמו יותר ממה שמשמע מתוך דברי התוספות והרא"ש במסכת סוכה, וכמו שתמהנו כן בשיעור.

אך בעיקר הבנה זו בדברי הרשב"א שמה שכתב "לציבור בלבד" שהכוונה שהש"ץ יוציא את הציבור, ומכאן נלמד שלמסקנת הסוגיה גם זה אי אפשר, צ"ע מדוע שלא נאמר שהכוונה לספירה אחת לכל הציבור כולו, דהיינו אומרים ד"וספרתם" לבית דין קאי שיספור לכל ישראל [וכעין המבואר בשיעור מדברי התוספות בסוכה ובמנחות והרא"ש בסוכה].

*

עוד הבאנו בשיעור את דברי הביאור הלכה שגם רש"י אפשר שמודה שאם חברו אינו בקי יכול להוציאו מדין שומע כעונה, ותמהנו ממה נפשך. והעיר לי הרב חיים צפתמאן שליט"א, ראש כולל דלוס אנג'לס:

> וזה שכתב הביאור הלכה שיתכן שמי שאינו יכול לספור אחר יכול להוציאו אע"פ שיש דין ספירה לכל אחד ואחד, ושפיר תמה על זה כבודכם.
>
> וחשבתי כעת שע"כ מוכח דגם ע"י שומע כעונה יוצאים דין ספירה לכל אחד ואחד, אלא שזה רק בדיעבד, ולכתחילה בעינן עונה ממש, שהרי שומע הוי רק "**כעונה**" ולא עונה ממש [וכיוצא, ברובו **ככולו** שבאמת בעינן כולו ורק רובו ככולו ואמרינן שזה מועיל רק בדיעבד, כידוע] ומה שבהרבה דברים אמרינן שומע כעונה לכתחילה הוא בגלל "ברב עם הדרת מלך" אבל כאן בעינן לכתחילה כל יחיד ויחיד, ורק בדיעבד וכגון שאינו יכול אמרינן שומע כעונה [ועדיין צל"ע רב בזה].

אולם הרב צפתמאן שליט"א לא ביאר מדוע באמת לא יוכל לכתחילה לצאת מדין שומע כעונה.

ובמכתבו של ידידי הרב שמחה כהן שליט"א, רב קהילת המזרחי במלבורן, מצאנו פתח להבנת דברי הביאור הלכה מדוע יוצא ידי חובת הספירה בדין שומע כעונה בדיעבד ולא לכתחילה:

> צריך לדמות הלכה זו למה שפסק השו"ע הרב באו"ח הלכות ברכת הפירות (סימן ריג סע' ו) וז"ל: בברכת המזון אם כל אחד עושה מצוה בפני עצמו אף שכולן מצוה אחת כגון שכל אחד מתעטף בציצית או לובש תפלין, הרשות בידם אם רצו אחד מברך לכולם כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך

ואם רצו כל אחד מברך לעצמו ... ואף ששומע כעונה מכל מקום המברך הוא העיקר שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם י"ח וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו וכאילו כולם מברכים ברכה אחת היוצאת מפי המברך שפיו כפיהם, וראוי יותר שיקיימו כל אחד ואחד בעצמו מצות הברכה משיקיימנה על ידי שליח ... שאין לחייב אדם שיקיים המצוה המוטלת עליו על ידי שליח כשיכול לקיימה בעצמו וכן בקידוש והבדלה וכל כיוצא בהן, עכ"ל שו"ע הרב.

ובמה שביאר השו"ע הרב שאופן קיומה של שומע כעונה הוי גדר של שליחות, נוכל להבין דעת הכסף משנה (בפרק א מהלכות ברכות), וז"ל הרמב"ם בהלכה יא: "כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ומתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא ואע"פ שלא ענה אמן, וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה כמברך". והקשה הכסף משנה, מדוע צריך לומר אמן אם יצא ע"י שומע כעונה. ותירץ, שבלי עניית אמן יצא אבל לא כמברך. והביאור כמו שכתב השו"ע הרב, **שמי שמקיים מצוה ע"י שומע כעונה הוי גדר של שליחות** אבל מי שעונה אמן הוי כמו שבירך בפני עצמו.

לפי זה יכולנו להעיר על הפסק של השו"ע הרב בהלכות ברכת הפירות שם דפסק שמצוה בו יותר מבשלוחו יותר חשוב מן ברב עם הדרת מלך, ולפי דעת הכסף משנה יש אופן קיום של ברב עם וגם להכלל של מצוה בו יותר מבשלוחו, זאת אומרת שישמע קידוש מאחר לקיים ברב עם וגם לענות אמן שלפי דעת הכסף משנה הוי כאלו ברך בפני עצמו.

לפי המבואר בדברי השו"ע הרב ששומע כעונה הוא בגדר שליחות ושייך בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, מוטעם ביאורו של הרב צפתמאן בפסק הביאור הלכה, ומובן מדוע יוצא מדין שומע כעונה רק בדיעבד.

*

[אות ד]

תגובות רבות ומגוונות הגיעוני על דברי הישועות משה שביאר את המנהג שהרב והאב"ד סופר, על פי דברי השו"ע הרב שגם ללא כוונה מפורשת שלא לצאת ידי חובה, יוצאים בספירה, ולכן מברך הרב היודע לכוון שלא להוציא את השומעים בספירה. ועל מה שתמהתי שלפי דבריו יוצא שהרב איננו מכוון להוציא גם את אלו שצריכים לצאת, כגון מי ששכח לספור יום אחד, וקשה לומר כן.

הרב תנחום פישהוף שליט"א, כתב:

> אכן עיקר דבריו לענ"ד אינו מובן כלל, כיון דהשומעים בדעתן לברך אח"ז לעצמן בודאי מונח כאן כונה הפכית שלא לצאת בברכתו כדי שיוכלו לברך בעצמם (כאשר הביא כת"ר מד' הרשב"א תשובה תנ"ח).

גם הרב אשר וויס שליט"א, רב קהילת טשכנוב בירושלים וראש ישיבת חוג חתם סופר, כתב כעין זה, והוסיף לטעון על דברי הישועות משה:

ומה שכתב בשם ספר ישועות משה דהרב מברך משום שצריך לכוין לא להוציא את הציבור, אין נראה כלל, דבאמת צריך לכוין להוציא את אלה ששכחו יום אחד דלדעת רוב הפוסקים חייבים בספירה אלא שמחמירים לענין ברכה דספק ברכות להקל. ועוד דכיון דהציבור מכוין לספור כל אחד לעצמו יש בזה כוונה מפורשת לא לצאת ע"י השליח צבור, ואף שידעתי דיש לפלפל בזה, האמת יורה דרכו דכ"ז ברור ופשוט.

ובאמת, כבר הקדימם בהערה זו הגאון רבי מאיר אריק בספרו מנחת פיתים, ואת דבריו הביא הרב משה חיים לאו שליט"א, חבר לשכת הרבנות וראש כולל תורת חיים בנתניה, במכתבו:

בקובץ "מבית לוי" לחודש ניסן ראיתי מאמר של הרה"ג אלתר אליהו רובינשטיין שליט"א ובו מביא שהגאון האדיר בעל מנחת פתים בהוספות לאו"ח ס"ז נתקשה בדעת שו"ע הרב, זאת מכיון שהמנהג הוא שהש"צ מברך וסופר ולאחר מכן מברך הקהל, ולמ"ד מצוות א"צ כוונה צ"ל דכיון דהמנהג כן הוה כמתכוונים שלא לצאת ומהני לכ"ע, ולשו"ע הרב שכתב "ששמע הספירה מן אחר ומן הציבור" מאי האי, והלא כיון שהמנהג שכל אחד סופר לאחר ספירת הש"צ הוי כמתכוין שלא לצאת.

כדי ליישב קושית המנחת פיתים כותב הרב רובינשטיין הנ"ל כי נראה שאכן כששמע מהש"צ הברכה והספירה לא יצא מכיון שזהו המנהג והוי כמתכוין בפירוש שלא לצאת שמהני, אלא שהשו"ע הרב מדבר על מי ששומע מאחד או מהציבור שמברכים לעצמם ואזי אין היפוך כוונה שלא לצאת אלא סתם חוסר כוונה ויש לחוש דלמ"ד שמצוות א"צ כוונה יצא בשמיעה, ואין כוונת הרב במילת "צבור" לש"צ, אלא לציבור שסופרים אחר הש"צ או לאחד מהציבור שסופר לעצמו (ואפשר דט"ס ברב וצ"ל "אחד מן הצבור" ולא "מן אחד מן הצבור"), אולם השמיעה מהש"צ שהיא על דעת המנהג המקובל אכן לא תוציא.

*

אולם מאידך, רבים העירו ליישב את הערתי על הישועות משה. הרב יצחק מאיר הרץ שליט"א כתב:

על הישועות משה הקשית לאלו הצריכים לצאת בברכת הש"ץ, ולכאורה ביכולתו לכוין להוציא רק לאלו שצריכים לצאת ולא את האחרים. [וכוונתו, "ולא את האחרים" - שאת הצריכים לצאת הוא מכוון להוציא, אבל את האחרים מכוון "לא" להוציא].

הרב נחמיה שרייבמן שליט"א, הרב תנחום פישהוף שליט"א כתבו ביישוב דברי הישועות משה, וכן כתב הרב יוחנן העניג שליט"א, ראש כולל יחיאל יהודה דלאס אנג'לס, והוסיף נופך:

לכאו' בפשטות י"ל דהרב ודאי יכול לכוון להוציא רק אלו שצריכין לצאת בברכתו, ואף שאינו יודע בבירור אם יש כאלו, ומי הם, דלא גרע מהעובר אחורי ביהכ"נ ושומע קול מגילה שיצא (ר"ה כח, ב), והלא בעינן כוונת המשמיע להוציא ומסתמא אין הקורא יודע אם יש ברגע זו עובר בחוץ המכוון

לצאת בקריאתו.

וכדבריו כתב הרב משה אריה וינשטיין שליט"א:

בנוגע לקושית כב' על דברי הישועות משה המובא בפסקי תשובות הנני להליץ בעדו כדלהלן, כי בוודאי לא היתה כוונתו שאין (הש"ץ) הרב מכוין שלא להוציא כלל את השומעים, אלא כוונתו שלא להוציא אלו שמתכוננים לספור לבדם, משא"כ אלו שרוצים לצאת על ידו בוודאי מוציאם, דוגמא לזה מצינו ג"כ בהל' ר"ה (סי' תקפט במשנה ברורה ס"ק יז) וז"ל אבל אם היו תוקעין בבית לחולה וליולדת והי' ביתו סמוך לו ושמע לא יצא, דמסתמא לא נתכוין זה להוציא אלא החולה עכ"ל. הרי דיש מציאות שנתכוין להוציא רק חלק מהשומעים, אף אנו נאמר דבספה"ע אינו רוצה להוציא רק מי שרוצה לצאת ממנו, והיתר מתכוין שלא להוציאם. וחילוק זה בודאי שהרב יודע ולא כל ש"ץ, ולכן לדברי הישועות משה זוהי הסיבה בכ"מ שהרב מברך ולא הש"ץ.

מהלך אחר בביאור דברי הישועות משה כתב הרב מרדכי גימפל וולמרק שליט"א:

הקשיתם על שו"ת ישועות משה שאם הרב מכוין שלא להוציא הקהל א"כ אלו שלא ספרו יום אחד לא יוכלו לצאת בברכתו של הרב. הנה בזה י"ל שהרב מכוין שלא להוציא הקהל רק בספירה עצמה ולא בברכה, ונמצא שבברכה שפיר יכולים כל הרוצים לצאת בה ורק בספירה עצמה הוא מכוין שלא להוציא. [ומה שאין חוששים שהקהל יצא ידי חובה בברכה ונמצא שאח"כ מברך לבטלה הוא כמו בברכת ההלל שהש"צ מברך ואח"כ הקהל ואין חוששים לזה או שמי שאינו יוצא אומר ברוך הוא וברוך שמו ובזה מראה שאינו רוצה לצאת, ומה דנקט בשו"ע הרב שלא יברך אם שמע הספירה מאחר הוא משום שיצא ידי חובה בספירה עצמה וממילא כבר קיים המצוה ועל מה יברך].

*

בביאור המנהג שהרב מרא דאתרא סופר ספירת העומר לפני הציבור ולא השליח ציבור, כתבו לי הרבנים הגאונים שליט"א טעמים נוספים ונחמדים.

הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א כתב:

מה שהביא בשם ישועות משה שרוצה להסביר למה מכבדים את הראב"ד לספור הספירה בקול ולא הש"ץ כמו שכתוב בראשונים, (וראיתי מביאים בשם הגרי"ד דהוא במקום ספירת ב"ד והוא פלא עצומה שתופס שיטת יחיד [רבינו הלל] שלא פוסקים כמותו כלל, ואדה"ז והגר"א גורסים בספרי יכול בב"ד ועד"ז פירשו רוב מפרשי הספרי ואכמ"ל) ולענ"ד הטעם הוא פשוט ביותר, כיון דבזה"ז אין לנו ש"ץ קבוע וכל מי שיש לו חיוב עובר לפני התיבה וכדי שלא לבייש אלו שלא יכולים להגיד ברכה מפני ששכחו לספור נהגו שהרב יספור בקול. ופשוט.

הרב יצחק אלטווסקי שליט"א העיר בדרך דומה על פי דברי התוספות במנחות:

ובנוגע לעצם המנהג שבכמה קהלות שהמרא דאתרא מברך, הנה ראיתי שיש כותבים טעם אחר

לגמרי והוא ע"פ דברי התוס' במנחות שם שהוא היסוד לשיטות אלו שכ"א מברך לעצמו דהוא דמיון ליובל וכתבו התוס' שם "ושמא ב"ד סופרין ומברכין כמו שאנו מברכין בספירת העומר" ואצל יובל האב"ד היה אומר מקודש מקודש ולכן גם בספירת העומר הרב מברך.

טעם אחר ופשוט בטעם המנהג שהרב סופר, כתב הרב אשר זעליג וויס שליט"א:

נראה ברור דהמנהג שהרב מברך וסופר בקול אינו אלא משום כבוד התורה וביטוי לכבוד שרוחש הציבור למרא דאתרא, המתכבד במצוה חביבה שהיא אחת לשנה. וכעין זה נהגו שהרב מברך ברכת החודש בשבת מברכים, וז"ב.

ובדומה לדבריו כתב הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א, ובתוספת ביאור על פי דברי המהר"ם מרימנוב זיע"א:

הנה, אין הספר ישועות משה במחיצתי ולא אוכל לראות אותיות מחכימות שלו בדעתו, אך אני לכשעצמי מבין דהמנהג בקהלות ישראל היכא דמכהן רב אב"ד, דשהוא הסופר לפני הציבור הוא מהאי טעמא, דהוא מצד שררה שיש לרב אב"ד בקהלתו, וזאת על פי מה שמבואר בשו"ת מראה יחזקאל (להגה"ק מהר"י פאנעט זצוק"ל, סי' קד) בשם רבינו הקדוש מהר"ם מרימנוב זתע"א, דמה שאיתא בש"ס תמורה (טז, א) דנשתכחו הלכות בימי שבת והחזירן עתניאל בן קנז בפילפולו כל זה היה בימי הספירה, ולכן מנהג נכון בימים אלו ללמוד הלכה עי"ש. והיות והמרא דאתרא הוא הבעל הלכה המוסמך בקהלתו יש בכיבוד זה מן השררה לתת לו, כנלענ"ד.

לסיום ענין זה, במה שהבאנו בדברינו את המעשה עם הבית הלוי, העיר לי אבי מורי הג"ר השיל רייזמן שליט"א :

במקרה של הבית הלוי מדובר שהבית הלוי בהיותו מתפלל בתור ש"צ לפני הציבור בימי הספירה, והוא לא היה יכול לברך מפני שחיסר יום אחד, וביקש מאחד המתפללים עמו שלא יברך לעצמו אלא שהוא יברך כש"צ ויוציאו בברכתו, זאת אומרת שהמתפלל כן הי' מחויב בספירה. אבל מי ששכח לברך איזה היום מסוים, אינו ראיה שיכול להוציאו.

*

[אות ה]

עיקר מהלך השיעור היה על פי דברי הגרי"ד סולובייצ'יק בביאור דברי הרמב"ם שבכח תפילת הציבור להוציא את היחיד גם במה שאינו יכול לצאת מדין שומע כעונה, שכן על ידי השתתפות בתפילת הציבור אפשר לצאת גם במה שנתבאר בירושלמי שאין לצאת בו על ידי שומע כעונה, כקריאת שמע ותפלה. בדברי הגרי"ד נשאו ונתנו רבים מתלמידי החכמים [וכפי שיבואר גם בהמשך].

הרב יצחק מאיר הרץ שליט"א הגדיל והחשיב את גדר תפילת הציבור, וכך כתב:

בשו"ת אגרות משה או"ח (חלק ג סימן ט) הביא את החתם סופר שתפילת הש"ץ היא העיקר.

וכוונתו לכאורה כמו שכתבת שזה מציאות חדשה, עיי"ש. וראיתי שהשבט הלוי במכתב, כתב על החתם סופר שתפילת הש"ץ היא כמו קרבן ציבור ותפילת הלחש היא כמו קרבן פסח, וז"ל: מה שהרבה יחידים מתקבצים לעבודת ה', אע"פ שעושים כל אחד עבודת יחיד נקרא עבודה בציבור. ובנדון שלנו "תפילת הציבור", והוא עפ"י ש"ס יומא נא ע"א דנושאת ונותנת הגמ' בטעם פסח דנקרא קרבן ציבור וקאמר משום דאתי בכנופיה, אע"פ שכל אחד עושה לעצמו. הרי דאיכא שתי גדרי עבודת ציבור, היינו קרבן עבור כל הציבור, וב', מה שנתקבצים לעשות עבודתם בציבור.

תוספת חיזוק בהגדרת ענין ההשתתפות בתפילת הציבור כתב לי הרב יוחנן העניג שליט"א, שעל פי הגדרה זו מיושבת קושית הפרי מגדים (או"ח סימן נג), וכך כתב:

ובמה שכתבת דכשהאינו בקי יוצא ע"י הש"ץ אין זה מדין שומע כעונה אלא עצם היות היחיד חלק מהציבור יוצא יד"ח, יש ליישב קושיית הפרמ"ג (סי' נג ס"ק יט) אהא דפסק המחבר דגר יכול לעבור לפני התיבה, והקשה ע"ז הפרמ"ג דהלא גר לאו בר ערבות הוא ואיך מוציא את הרבים יד"ח. ולדבריך דבש"ץ לא בעינן לדין ערבות א"ש.

וגם לפ"ז יל"ע לדינא, בכגון אלכסנדרי של מצרים (סוכה נא, ב) שחלק מהציבור לא שמעו את הש"ץ מיהו בכ"ז היו חלק מהציבור וענו אמן אחר הש"ץ כדמבואר שם, אם הי' ביניהם אינו בקי האם יוצא יד"ח תפלה אע"פ שלא שמע כלום היות הוא חלק מהציבור.

*

[אות ו]

תגובות רבות קיבלתי במה שדנתי לפי דברי הגרי"ד ובדברי הנפש הרב בענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, שהיא כהמשך לתפילת הציבור ומקבלת שם של תפילת הציבור עליה, ונתבאר לפי זה הפשרה להדליק נר חנוכה במוצאי שבת בבית לאחר ההבדלה ובבית הכנסת לפניה.

הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א, ערך מכתב שבו תמה מאד על ההגדרה שלהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת יש את השם של השתתפות בתפילת הציבור, וכפי שנביא בסמוך, בהערותיו של הרב שוחט התפתח משא ומתן נרחב, ולכן נביא את כל דבריו בשלמותם:

מה שהביא מהגרי"ד (שכתב בשם הגר"מ) שבנר חנוכה עיקר ההדלקה בביהכ"נ הוא רק כשיש חלות דין צבור מצד תפלה ומשום דכל דבר שהוא משום פרסומא ניסא איכא בה חובת צבור ג"כ ולא הוה חלות צבור רק מצד התפלה צע"ג מכמה טעמים:

א) מצינו כמה גדרים בצבור כל אחד לפי ענינו, ולדוגמא (בקצרה בנוגע לנדו"ד) יש דברים שהם חובת צבור דוקא ובזה בעינן עכ"פ ששה מדין רובא ככולא שיהיו מחוייבים בדבר (עי' ברמב"ן במלחמות פ"ק דמגילה ובכס"מ פ"ד מהל' תפלה ה"ד) ויש דברים שהם חובת יחיד אך בעינן עשרה כדי שיוכלו לעשותו או לאומרה (ובזה פליגי הראשונים אי בעינן שבעה או ששה או ה' או עכ"פ ג'

המחוייבים, עי' תוס' ד"ה ואין פורסין במגילה כג, ב ובר"ן ורא"ש שם, או דסגי גם בא' אם יצרף עוד ט', כשיטת רש"י והרא"ש שם. ושיטת הרמב"ם ור"ת בדבר שבקדושה כמו קדיש ברכו וקדושה כשיטת הרמב"ן דהוא חובת צבור ולפיכך בעינן ששה שלא שמעו עדיין).

ובזה הרי פשוט החילוק, דהדברים שהם חובת צבור אין זה נחשב לצבור רק אם כולם או רובם מחוייבים, ובדברים שהם חובת יחיד הרי לשיטת רש"י ודעימי' הרי זה נחשב לצבור רק בזה שנמצאים שם עשרה ומשום שכל עשרה שהם בני קדושה שכינה שרוייה עליהם, אך מ"מ בעינן שיהיו עכ"פ ששה שומעים ועונים כדי לצרפם לצבור, ובחזרת הש"ץ שצריכה להיות לא רק תפלה בצבור אלא תפלת הצבור בעינן ט' שומעין ועונים כדי שיהי' תפלת הצבור היינו שיהיו לכולם שייכות לתפלה זו, עי' בזה בשו"ע הרב סי' נח סעי' ז, ובסי' קכד סי"א ובסי' קכ"ה ס"א, ובחי' הגר"ח על הש"ס בענין תפלה בצבור ואכמ"ל בכ"ז.

ועד"ז בברכת ק"ש ששיטת הגאונים והרמב"ם היא שרק אם ברכות ק"ש הם ברכות הציבור אפשר להוציא את היחיד ולפיכך בעינן ט' שומעין ועונים אמן כדי שיהי' להם עניית אמן כדי שיהא ק"ש בצבור בעינן שהש"ץ יוציא את הט' שומעין וכנ"ל, דאל"כ אין להם צירוף, משא"כ בדין עשרה בשביל פרסומא ניסא הרי זה דין בפני עצמו ואין זה גדר דצבור שבכל מקום אלא שיעשה המצוה ברבים דוקא, ולפרסם הנס ביותר, ולפיכך נסתפק בהגהות אשרי בפ"ק דמגילה (ס"ו, מובא בדרכי משה ורמ"א סוף סי' תרצ) אם גם נשים יכולות להצטרף לעשרה, ופשוט שטעם ספיקו הוא רק משום שהוא דין משום פרסומא ניסא. ועי' ג"כ ברמב"ן במלחמות שם.

ב) לשיטת הראשונים (ראה באר היטב סי' תרצ סקט"ז ובביאור הלכה שם) דמשום פרסומא ניסא (ולא רק משום ברוב עם הדרת מלך) צריך ללכת לביהכ"נ דוקא ולא סגי שישמע בביתו מביהכ"נ, ואם נימא דכל הגדר הוא מחמת החובת צבור א"כ מהו הנ"מ ליחיד זה אם ישמע בביתו או ילך לביהכ"נ, אלא ודאי דהגדר הוא שיעשה המצוה (קריאת המגילה) ברבים דוקא.

ג) כל הראשונים שהזכירו הך מנהגה להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ אין בדבריהם אפי' זכר לדין צבור (הכלבו, מובא בב"י בסי' תרעא) בטעמו השני (כי טעמו הראשון אינו שייך לזמן הזה) כתב: "כדי לפרסם העם בפני כל הם ולסדר הברכות לפניהם שיש בזה פרסום גדול להש"י וקידוש שמו כשמברכים במקהלות". ועד"ז טעם הריב"ש (מובא בב"י שם) "משום פרסומא ניסא כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ", דמשמע להדי' שהוא כעין השלמה לחיוב פרסום הנס שחסר בהדלקת היחיד, וצבור מאן דכר שמיה.

ד) אפי' אם נימא דאיכא גם חובת צבור במצוות שהם משום פרסום הנס, למה חל דין צבור רק אם מתאספים לשם תפלה ולמה לא יהא חל דין צבור אם מתאספים לשם פרסום הנס עצמו, דכמו דאיכא דין צבור לפרוס על שמע, ואיכא דין צבור לברכות ק"ש, ואיכא דין צבור לאמירת ברכו או

קדושה ואיכא דין צבור לתפלה כ"א עם גדריו, ואיכא דין צבור לקריאת התורה (וראה בספיקת הכס"מ בפ"ח מהל' תפלה ה"ו אשר מדבריו מבואר דגם בזה איכא גדרים עצמיים מצד קריאת התורה ע"ש), למה לא יהא דין צבור מצד פרסומא ניסא דמצות נר חנוכה וקריאת המגילה והלל בליל פסח עצמן. ולמה צריך לזה דוקא דין צבור לתפלה. והרי גם בברכת המזון יש דין מיוחד כשיש עשרה, ועוד.

ולפי"ז הרי בנד"ד אם רוצה לתרץ שיש דין צבור בספירת העומר הרי הדבר פשוט (אפי' לפי דברי הגרי"ד) דאם אין צירוף ביניהם בנוגע לספירת העומר אין זה ספירת העומר בצבור, שהרי אפי' לדברי הגרי"ד בזה שהם צבור לתפלה לבד לא יספיק לקיים הדלקת נר חנוכה בצבור אם אף אחד לא יסתכל בנרות חנוכה שמדליקים שם והצרוף של העשרה בנוגע לנר חנוכה הוא עי"ז עצמו שהם שומעין הברכות ועונים אמן ורואין את הנר חנוכה שעי"ז יש ביניהם פרסום הנס, ועד"ז במקרא מגילה, וממילא בנידון דידן של ספירת העומר איך זה נהי' ספירת העומר של צבור אם רק אחד רוצה לצאת בספירת הש"ץ ואין אפי' ששה שיוצאים בו, והגם שהם צבור בנוגע לתפלה ואפי' בנוגע לברכת ספירת העומר שהרי עונים אמן, מ"מ אם אין להם שום צירוף בנוגע לספירה עצמה מה עושה את הספירה לספירת הצבור.

ודוגמא לזה הרי מצינו בתפילה עצמה שיש דין צבור רק בנוגע לדבר א' ולא לדבר אחר, בנוגע לדין שאם יצאו מקצתן שגומרין רק אותו דבר שבקדושה שהתחילו ולא דבר שבקדושה אחרת, וכמו ברכת כהנים באמצע חזרת הש"ץ, או אמירת ההפטרה אחרי קריאת התורה, ראה בזה במגילה כג, ב ובירושלמי שם המובא ברי"ף והרא"ש והטושו"ע סי' נה, הרי דגם מה שהוא בסדר תפילה עצמה אם אינו אותו דבר שבקדושה יש לו חיוב עשרה בפני עצמה, ועד"ז בנד"ד אפי' אם ספירת העומר הוא חלק מסדר התפילה מ"מ הוה דבר בפני עצמו ואיך יש צירוף של עשרה בנוגע לספירה, אם לא שיש לפחות ששה ואולי נצטרך ט' שיוצאים בספירת הש"ץ וכמו בק"ש.

ברם יש דרך ליישב דבריו מצד עצמם (אבל לא בדברי הרשב"א והמשנ"ב וכו') והוא ע"פ שיטת הראבי"ה והאבודרהם (ראה בביאורי הגר"א סי' תפט ס"ג ושם בס"ו איך שמסביר שיטת הראבי"ה ומתרץ קושיות הב"ח וכו' עליו ועד"ז י"ל לפי האבודרהם שהביא שם בס"ג והרי האבודרהם פסק שם כהראבי"ה) דברכת הספירה והספירה עצמה הכל אחד דכך תקנו חכמים לספור עם נוסח הברכה, והנוסח שלהם הוא "שהיום" היינו שעצם הספירה הוא המשך מהברכה. (ולפי"ז לא צריך לומר בטעם הראבי"ה דס"ל דספה"ע דאורייתא גם בזה"ז וכמ"ש המרדכי ומביאו הב"י, והרי האבודרהם כתב להדי' דהוא מדרבנן ומ"מ פסק כהראבי"ה) ולפי"ז הרי י"ל דלא עונים אמן עד אחרי הספירה, וממילא גם אם לא יוצאים בספירת הש"ץ אך שומעים הברכה והספירה וע"ז עונים אמן לכן הו"ל ספירה בצבור.

והשייכות דספירה לתפלה יש לבאר ג"כ ע"פ מ"ש הגרי"ז במס' מנחות דלהני ראשונים ופוסקים דספירה בזה"ז מדרבנן זכר למקדש אין פירושו דמשום זכר למקדש תקנו מצות ספירה מדרבנן, אלא דכל הקיום של ספירה בזה"ז הוא זכר למקדש ולכן איכא למ"ד דסגי לספור רק הימים כיון דאיכא בזה זכר למקדש אבל אם הי' זכר למקדש סיבה לתקנת ספירה בודאי היו מתקנים כעין דאורייתא ימים ושבועות (ויש להאריך ובפרט ע"פ מ"ש בשו"ע הרב סי' תפט ס"ב, ס"ו וסי"א ע"ש) ואחרי ספירה כתבו התוס' במס' מגילה דאומרים יהי רצון שיבנה ביהמ"ק (אם כי דברי הגרי"ז לבד אינם מבארים זה כי הרי יש עוד דברים שהם משום זכר למקדש. ועי' היטב בשו"ע הרב שם בסי"א ודו"ק).

על מכתבו של הרב שוחט שליט"א השבתי בדברים הבאים:

לענ"ד נראה שהמכנה המשותף והחוט השזור על פני כל מכתב מעכת"ר הי' ענין החדוש של הגרי"ד סולובייציק בענין נר חנוכה בבית הכנסת שהוא תולה את זאת כחלק מן התפילה בצבור וטוען שאומרים אותו בביהכ"נ משום פרסומי ניסא. ודברים אלו הם בוודאי בניגוד לדברי הרב בשו"ע אלו בכלל ומנהג חסידי חב"ד וכ"ק האדמו"ר מלובביץ בפרט, שהחזיק שענין פרסומי ניסא אין לו קשר דווקא לתפילה בציבור, אלא שהחוב של פרסומי ניסא יכול להיות גם לא בבית הכנסת, ואי לכך אפשר ואף רצוי להדליק נר חנוכה באולמות וברחובות העיר, אע"פ שבוודאי אין שם דין בית או בית הכנסת.

והנה אין לשועל כמוני להכנס למחלוקת כזו שבין האריות, אולם מובנת לי ראייתו של הגרי"ד סולובייצ'יק מדברי הגר"א (בסימן תרעח סעיף ז) הכותב על דברי השו"ע שם: "ובבית הכנסת מדליקין ומברכין משום פרסומי ניסא". וכותב על זה הגר"א: ראיה מהלל בלילי פסחים שנתקן על הכוס ואומרים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, כמ"ש בירושלמי בעין ברכה הסמוכה לחברתה והרי אשר גאלנו, שניא שאם שמעה בב"ה יצא, עכ"ל הגר"א בהגהותיו.

חזינן מכאן, שההלל בבית הכנסת שאנו נוהגין לומר בליל הסדר, על אף שנאמר שוב אח"כ בהמשך הערב בסדר עצמו, יש לאמרו לשיטת הגר"א (וכך המנהג גם אצל החסידים וכן הוא מנהג ספרד) בתחילה בבית הכנסת ואח"כ חוזר שוב על ההלל עם בני משפחתו מסביב לשלחן הסדר, ומדוע יש לו לומר את הלל פעמיים, וברור הדבר, שהאמירה הראשונה היא אמירה בביהכ"נ, ומהו הענין לאמרו דוקא בביהכנ"ס, וע"ז בא הגרי"ד סולובייציק לחדש עפ"י דברי הגר"ח שברכת ההלל היא חלק מן התפילה, ואם כן הדבר ממשיך הגרי"ד סולובייציק ומחדש, שגם הדלקת נ"ח בבהכנ"ס נובעת מצד אותו דין, מצד דין תפילה, כי מדליקין בין תפלת מנחה לתפילת מעריב, כי זהו חלק מן התפילה.

על מכתבי השיב הרב שוחט שליט"א:

הנך כותב שדברי הגרי"ד מבוססים על דברי הגר"א, והנה הגרי"ד הי' גאון עצום אבל בנדון זה במחילה מכת"ר אינני רואה שום ראי' בדברי הגר"א למהלכו, כל מה שכותב הגר"א בסי' תרע"ח הוא דהיכא דנתקן דבר משום פרסומא ניסא איכא חיוב לעשותו בצבור ג"כ, כמו הלל בליל פסח. (ומה שכותב הגר"א "בבהכ"נ", פשוט הוא דאין זה מפני התפלה אלא משום דשם מתקבצים כל העם ודוגמא לדבר (א' מני רבות) מ"ש הריטב"א ועוד ראשונים דמבטלין ת"ת לשמוע מקרא מגילה היא משום ההליכה לביהכ"נ, ועד"ז כתב ג"כ המג"א בסי' תרצ סי"ח דאפי' אם יש ק' אנשים בביתו צריך ללכת לביהכ"נ משום ברוב עם הדרת מלך ועי' ג"כ במשנה ברורה שם סקס"ב ובביאור הלכה — ולשון המחבר בסי' תפז ס"ד הוא "צבור" ולא הזכיר ביהכ"נ) ואין שום סברא וטעם שחלות שם צבור הוא רק אם הוא צבור לתפילה ואין לזה שום מקור. ובפשטות חלות שם צבור או בכל דבר המצריך צבור או שהוא חובת צבור. וממילא כל שנתאספו עשרה חל עליהם חובת הצבור אפי' אם לא נתאספו לחובת תפלה. ודוגמא לדבר לשיטות שקריאת התורה היא חובת צבור האם יש איזה מקור או סברא לומר שהחיוב חל רק אם נתאספו לתפילה ואם כל אחד כבר התפלל ואח"כ נתאספו לא יהא חל עליהם חובת קריאת התורה.

נוסף לזה, עצם החידוש של הגרי"ד נסתר מדברי המג"א בסי' תרעא סק"י, דבע"ש יכול להדליק עם ברכה בביהכ"נ גם אם אין עדיין עשרה כיון שאח"כ יהי' פרסומא ניסא כשיכנסו הצבור וע"ש בביאור הלכה. וגם לפי המור וקציעה שחולק היינו רק משום דבעינן עשרה בשעת ההדלקה, אבל אין בדבריהם אפי' רמז שצריכים דין צבור מצד תפילה.

נוסף לזה כבר כתבתי במכתבי הקודם שבדברי הכלבו והריב"ש אין אפי' זכר לדין צבור אלא דהוא דין מצד פרסומא ניסא גרידא ומשום זה צריך עשרה לכל הפחות אבל אין זה הדין צבור שבכ"מ.

ואין הכרח לעשות שום מחלוקת בין הראשונים והגר"א ואדרבא משום זה שינה הגר"א מלשון המחבר שכתב "צבור" (בהלל בליל פסח) וכתב "ביהכ"נ" להראות שאין זה דין צבור הרגיל שאיכא חובה על הצבור, אלא דהוא דין משום פרסומא ניסא ולפיכך צריך לעשותו בעשרה לפחות.

ואפי' אם נאמר שהלל בליל פסח הוא דין בצבור וממילא ה"ה שהדלקת נ"ח בביהכ"נ לפי דברי הגר"א, מ"מ כמו שכתבתי לעיל אין שום יסוד או אפי' רמז שנצטרך דוקא צבור מצד תפילה, והיא המצאת הגרי"ד בלי מקור, ונסתר מדברי המג"א והמשנה ברורה. וכנ"ל.

*

כידוע, הבנת הלומדות שב"תורת בריסק" מקצוע הוא בתורה, ובתוך המשא ומתן שדנו הלומדים דברי הגרי"ד קיבלתי שתי מכתבים נפלאים מגדולי תלמידי החכמים החשובים שליט"א הבקיאים היטב במקצוע זה, שביארו היטב את דברי הגרי"ד המובאים בספר נפש הרב.

וכך כתב מו"ר הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א ראש ישיבת "עטרת ישראל" בירושלים:

עלינו לדעת, והדברים ברורים לכל מי שאחז בידית בית בריסק, כי אין קובעים מסמרות בהשערות. כל דבר חייב להיות מוכרח ומוכח. זהו האלף בית, מיסודות ה"לאמיתה של תורה" הצמוד בדביקות עלאית לערבותה של תורה, ונובע נביעה בלתי פוסקת מיראת שמים באהבה של "וחרד על דברי".

לכן ברור ופשוט, שאם קבעו בבית מדרש זה, יסוד או הגדרה. יש אמנם לתור ולעמול על המקורות. אך מתוך הכרה ברורה, כי אלו בודאי קיימים.

זאת ועוד, אם לא הובאו בדבריהם [דוק - רק אם הדברים הם "דבריהם"!] המקורות או ההוכחות, על כרחך, שהיסוד מוכח "מיניה וביה". יש איפוא להבין ולתור, מהו "מיניה וביה" זה.

סבורני, כי הדברים נכונים, גם כלפי יסודו זה של בית בריסק, שהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, הנה דין ומצווה שנאמרה בביהכנ"ס בלבד. [סבורני, כי יש בודאי ענין גם בפירסום הנס בבתים ציבוריים אחרים, אך אין זה נכלל בכלל המצווה, או המנהג המסויים, שנאמר בביהכנ"ס].

וכמו"כ מה מאד, נאה, נכונה, אף מוכרחת, ההגדרה; שחובה זאת נאמרה על "ציבור של תפילה" [כלשון מסגנן ההגדרה].

הגע עצמך, הרי מברכים כל הברכות, על מנהג זה. דבר זה אף עורר סערה, כידוע. שכן הלא במפורש אמרו, שהברכה על הדלקת נרות חנוכה בביהכנ"ס, דומה, לברכה על ההלל, לפי שגם הלל אינו אלא מנהג. ומברכין על ההלל.

ויעוין, מה שכבר תמהו על הרמב"ם, שפסק שאין מברכין על מנהג. ואעפי"כ פסק דמברכין על מנהג הדלקת הנרות בביהכנ"ס.

והשתא, צא ולמד. אם מצווה היא, מיהו זה שהצטווה על כך, הרי "ביכנ"ס" אינו חייב במצוות... האם ה"גבאי" הוא זה החייב, או הרב, מי?!...

והרי חייב להיות מישהו, שעליו הוטלה, המצווה, או החובה. - מיהו?

היעלה על הדעת, כי כל מי שמזדמן לביהכנ"ס, חייב בחובה זאת? או שמא, כל אחד חייב בשני חיובים, האחד בביתו [וזהו חיוב על ה"בית", יעויין בין השאר, בשפת אמת בסוגיא שהגדיר כן וכן מורה לשון הרמב"ם ואכמ"ל] ועוד חיוב על מקום נוסף הוא ביהכנ"ס.

זה ודאי לא יתכן, שכן לא מצאנו, שתהא חובה, מצד הלכות נר חנוכה, ללכת לביהכנ"ס. או שמא, מדליקין "עליו" בביהכנ"ס, כשם שמדליקין "עליו" בביתו. לא מצאנו כזאת, וודאי אינו.

על כרחך מוכרח ומבואר מזה, כי ה"מחוייבין", המה - "ציבור מתפללי בית הכנסת" כי המה, הם. שביהכנ"ס, הוא מקום ובית ל"ציבורם", [כל עיקרו של ביהכנ"ס, להבדיל מ"בית המדרש", (והרי דינים חלוקים להם כידוע) מתבטא בשמו, "כנסת", היינו מקום הכינוס, ואין צורך בכינוס, אלא ל"ציבור" המתפללים].

ומתוך, שודאי לא שייך להדביק שם "ציבור של ביהכנ"ס, אלא לאותו ציבור המתפללים (המתכנסים שם) שם. לכן זהו חיובם, וזוהי מצוותם. על כך באה ברכתם.

זהו אשר הנביע, מיניה וביה, את הדברים, שדין הדלקת נר חנוכה בביהנ"ס, נאמר על "ציבור של תפילה", שכן זהו הציבור של בית ה"כנסת".

ומאד יתכן, שאם אך נמצא "בית מדרש", שאינו "בית הכנסת", לא קיימת שם החובה או המצווה המסויימת, של הדלקת נרות בבית הכנסת. כמשנ"ת. משום שאין שם ציבור "של" בית המדרש [בעוד שבביהכנ"ס קיים "ציבור "של" תפילה", כלשון הבריסקאים, שלפי המבואר, זהו, בעצם "ציבור בית הכנסת"].

ומובן היטב, שלא חייל על הציבור שם ציבור של בית הכנסת, אלא כל זמן, שנאמר עליהם דין "ציבור", וזה שייך רק בתפילה, ולכן מדקדקים, היכן שמדקדקין, להדליק נר חנוכה במוצש"ק לפני "ויהי נעם", שהרי אחרי גמר התפילה, פקע שם "ציבור של תפילה", מינייהו. [—ואינם ציבור בית הכנסת, ואין שום חובה או מצווה, במנהג הדלקה זה, אלא על ציבור ביהכנ"ס, כמשה"ת].

והא שנוהגים, שמדליקין בברכה, גם כשבשעת מעשה לא קיימים בביהכנ"ס, "ציבור של תפילה" ואף ביחיד כמובן, שהדבר נעשה "עליהם", מדין "מדליקין עליו". ע"כ צ"ל כן, ואולי יש להוסיף ולעיין בזה.

הוא אשר הקדמנו ואמרנו, דיסוד זה של בית בריסק, כמו יסודות אחרים, אף הוא נאמר, רק מתוך "מוכרח ומבואר". אלא שבריסק לימדה, ש"מוכח ומבואר" מיניה וביה, ודאי, אינו גרוע, אף טובה הרבה יותר, מכל מקור אחר.

כל זאת כתבתי, רק להסביר את מה שראיתי מובא בפקס, ולאחר העיון זה הנלענ"ד בעה"י.

לפנינו דברים נפלאים הפלא ופלא בבירור דברי הגרי"ד מהו גדר "ציבור של תפילה", ביסוד והכרח מוצק.

המכתב השני שקיבלתי בביאור דברי הגרי"ד הוא מתלמידו המובהק, מחבר ספרי נפש הרב ומפניני הרב, הרב צבי שכטר שליט"א, ראש ישיבה וראש כולל בישיבת רבנו יצחק אלחנן, שכתב את הדברים הבאים:

ביאור דברי רבינו הגריד"ס בהדלקת נ"ח - כמדומה לי שלא נתכוון לומר שזה מהווה חלק מן התפילה, אלא נתכוון לומר שכפי המנהג זה **חובת הציבור**, וליצור "שם ציבור" לא סגי במה שיש עשרה אנשים נוכחים ברחוב, אלא בעינן איזה דבר **שיצרף** אותם אהדדי, והיינו, הדבר שבקדושה של ברכו (של תחילת ערבית), ונשארים בצירופם זה ביחד - עד הקדיש תתקבל, וכן ביאר בקשר להדלקה בביהכנ"ס בערב שבת, דבין מנחה למעריב יש עדיין **חלות שם של ציבור** - דמצטרפו למנחה - ונשארים בצרופם עד לאחר גמר מעריב. (כן הסביר מאביו הגרמ"ס), אך כמדומה לי שלא נתכוון לומר שההדלקה יהווה חלק **מהתפילה**.

ולומר כאשר הצעת, שיש הבדל בין ספה"ע ביחיד וספה"ע בצבור, לכאורה לא סגי לומר שיש בזה

קיום נוסף של ברוב עם - כאשר טען בצדק הרב שוחט, אלא לכאו' צ"ל בהסבר הדברים (אם ניתנו להיאמר) עפ"י סברת הגריד"ס שהזכיר הרב שוחט במכתבו הראשון [המובא לעיל], שכמה ראשונים גרסו בספרי כפי הגי' הישנה - תספור לך בבי"ד. וספרתם לכם מרבה שיש גם, נוסף על חובת ספירת הבי"ד, ג"כ חובת היחיד. והארכתי בזה בס' ארץ הצבי בקונטרס ברכות המצוות (ד' ה"קונטרסים" שבספרי הם כל כולם מרבנו הגריד"ס) בקשר לדברי החזקוני (ר"פ בהר).

ובאור דבריו דתפילה בצבור הוא - שבתפילה אין אומרים שומע כעונה (כדברי הירו'), אך בתפילה בצבור **אין צריך** שומע כעונה, דאדרבא, אם נאמר כן, ייצא שכל אחד ואחד מהעשרה אמר עוה"פ תפילת שמונה עשרה, ואין זה המכוון, אלא גדר הענין שכל הצבור מתפלל תפילה אחת בתורת תפילת הצבור (דוגמת המושג של קרבן צבור, כהשוואת השלטי גבורים סוף מס' ר"ה), בנוסף על מה שהתפללו כולם תפילה בצבור, כלומר, **תפילת היחיד** (שבלחש) בעשרה. ולזה יש משמעות ברמב"ם שעניית אמן מעכבת, דבכדי להיחשב כדבר **של צבור**, בעינן **השתתפות** הצבור (ולא סגי **בשומע** כעונה) ומאחר שכן, אין מן הצורך **שיבינו**, דאף דקיי"ל כתוס' (נגד רש"י, ר"פ שלשה שאכלו) דאין אומרים שומע כעונה אלא א"כ **מבין** השומע את מה ששמע, דאחרת לא מיקרי **שומע**, (דוגמת לשון התנא - שמע, בכל לשון שאתה שומע, כלומר, בכל לשון שהוא **מבין**).

ומסתמא ה"ט דברכת אברהם שהביא המשנ"ב, דבמזומן יוצאים השומעים ברהמ"ז אע"פ שלא מבינים לשה"ק, דאף ברהמ"ז בזימון אין גדרו שכולם יוצאים בברכת המזון מכח שומע כעונה, אלא דוגמת חזרת הש"ץ, שכל החבורה רק מתחייבת לומר ברהמ"ז אחת - **בחבורה**, וכולם יוצאים מפאת היותם חלק מאותה החבורה. וכמדומה לי שהבאתי הדברים בספרי מפניני הרב, דאף שמה ברמב"ם יש משמעות דעניית אמן מעכבת בזימון, דבדבר של צבור בעינן השתתפות הצבור.

כעת הסתכלתי בס' מפניני, לפרשת תבוא, ציינתי לס' ארץ הצבי (עמ' מט), ועיקר הבאור הבאתי בס' מפניני, עמ' נח-נט. ועפי"ז יישב רבינו קו' האחרונים, שהתוס' (ר"פ שלשה שאכלו) הביאו מהרי"ף שא"א לחלק ברכה אחת לשנים בזימון, ורעק"א הכריח מהתוס' (בקשר לספק הגמ', אם נשים בברהמ"ז דאורייתא או דרבנן) להיפך (בדרו"ח), והאחרונים יישבו (כמדומה לי שכ"ה בס' ברכת ראש לברכות) שיש לחלק בין ברכת יחיד לברכת צבור (כחזרת הש"ץ, או ברהמ"ז בזימון), דבש"ץ שטעה, מתחיל זה שעומד תחתיו מתחילת הברכה שטעה בה הראשון, והוא מה"ט, דבחזרת הש"ך וזימון, אין אומרים **שומע כעונה**, אלא גדרו, שהצבור יוצאים בתפילת הצבור, וה"חבורה" (כי אין שם עשרה, וא"א לקרותם "צבור") יוצאים בברהמ"ז של החבורה.

ומעתה אם תרצה לומר כן בספה"ע תצטרך לצרף את הסבר רבינו בגי' הישנה שבספרי, שיש חובת **הצבור** בספה"ע (נוסף על חובת היחיד), ואף דא"א שומע כעונה בספה"ע (לדעת אלו), מכ"מ, כל או"א יכול לצאת י"ח במה שמשתייך לצבור שסופרים בתורת צבור - שלזה א"צ לומר שומע

כעונה, אלא כל המשתייך לאותו הצבור יוצא בספירת הצבור. אך אם לא נקבל אותה הגרסה הישנה שבספרי, לא מסתבר לומר כהצעתך. עכ"פ, גם בספה"ע לא הייתי אומר שהספה"ע מהווה **חלק מהתפילה**, אלא שרוצים ליצור ספה"ע **של צבור** וליצור "ציבור" בעינן שיהי' שמה איזה **מצרף**, דסתם עשרה יהודים שקוראים את המארגען זשארנל - אין עליהם חלות שם של צבור, ולזה בעינן שיספרו קודם גמר התפילה וכהמשך דבריך.

*

דברי הרב שכטר שליט"א היו לפני הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א, שערך מערכה נגדית להקשות ולסתור לפרק ולבנות:

א. מ"ש בנוגע לדברי הגריד"ס בהדלקת נ"ח "שלא נתכוין לומר שזה מהווה חלק מן התפלה אלא נתכוון לומר שכפי המנהג זה חובת הציבור, ולהוי "שם צבור" לא סגי במה שיש עשרה אנשים נוכחים ברחוב, אלא בעינן איזה דבר שיצרף אותם להדדי, והיינו הדבר שבקדושה של ברכו, ובין מנחה למעריב יש עדיין חלות שם של ציבור דנצטרפו למנחה" וכו'.

אינני יודע מה תיקן בזה, הרי כבר שאלתי על כ"ז במכתבי האחרונים, שמוכח בירושלמי ובפוסקים, שמה שחל שם צבור לדבר אחד אינו חלות שם צבור לדבר שני, אפי' בדברים שהם מסדר התפילה עצמה, כגון אם היה צבור לחזרת הש"ץ אין זה מהני לברכת כהנים אם אין שם עשרה, ואם הוה צבור לקריאת התורה אין זה מהני לאמירת ההפטרה אם אין שם עשרה, הרי דכל דבר שבקדושה וכל חובת צבור צריך את החלות שם צבור לאותו דבר ואין זה נמשך מדבר אחד לשני, וממילא איזה הגדרה היא זו שכיון שהיו צבור למנחה יש עדיין חלות שם צבור כשכבר גמרו מנחה, או מפני שהיו להם שם צבור לברכו נשאר השם צבור גם לאחרי מעריב, והרי דין מפורש הוא בסי' נה, שגם אם היו עשרה בברכו ויצאו מקצתם אין לומר רק הקדיש שלפני שמ"ע אבל לא הקדיש של אחרי שמונה עשרה.

וכבר נתתי דוגמא מקריאת התורה שהוא חובת הצבור (לכמה שיטות) שפשוט שאפי' אם עשרה התפללו כל אחד ביחידות, ואחרי התפלה נתקבצו, שחל עליהם חובת קריאה, ועד"ז פשוט שהשם צבור נתהוה לא ע"י מעשה אלא ע"י החיוב, דכיון דאיכא חיוב על הצבור, ממילא כשיש עשרה יחד איכא חלות שם צבור לחיוב זה, ועד"ז בנר חנוכה, זה עצמו שיש מנהג להדליק נרות חנוכה ברבים, אפי' אם נימא שזה מנהג בתור חובת צבור, כל שנתקבצו עשרה הרי הם צבור לדבר זה, ובפרט אם נקבצו מלכתחילה כדי להדליק נר חנוכה ברבים. והרי הרב שכטר עצמו כתב כן במקרא מגילה, ומאי שנא.

חוץ מכ"ז, הרי כבר הבאנו מהמג"א ועוד פוסקים שבערב שבת אפשר להדליק בברכה אפי' קודם שנתקבצו העשרה. וחוץ מזה כבר הבאנו שכל הראשונים שהביאו המנהג בנר חנוכה כולם כתבו

שהוא מדין פרסומא ניסא ולא מדין צבור.

ב. מ"ש בנוגע לגירסא בספרי תספור לך בב"ד, אפי' אם נודה לכל דבריו של הרב שכטר בנוגע לתפילת צבור וברכת המזון בזימון, אין לזה שייכות כלל להך גרסא, כי אם גורסים כן ומפרשים כדמשמע לכאורה מרבנו הלל דאיכא חובת ב"ד, א"כ אין זה שייך כלל לחובת היחיד ואין היחיד יכול לצאת בזה כלל, דבחובת ב"ד רק ב"ד צריכים לספור, ואין זה שייך כלל לענין של חובת צבור דאין פירושו שכלל ישראל יוצאים ע"י ספירת ב"ד, כמו שהוא בקרבן צבור שכלל ישראל יוצאים ע"י הקרבן שמקריב הכהן. אלא דמלכתחילה החיוב הוא רק על ב"ד וכמו בספירת שני יובל.

נוסף לזה כבר כתבתי במכתבי ממה שאדה"ז והגר"א ועוד גרסו בספרי "יכול בב"ד", וכל מפרשי המדרש (ספרי דבי רב, תולדות אדם, מלבי"ם ועוד) פירשו הגירסא "בב"ד" כפירש"י במס' מנחות "שספירה תלוי' בב"ד" להוציא מדעת הצדוקים שממחרת השבת פי' יו"ט ולא שבת בראשית, ולכן זה תלוי בב"ד שקובעים ר"ח. ובאמת הארכתי להוכיח שגם רבינו הלל ובמדרש לקח טוב והחזקוני בריש פ' בהר לא נתכוונו לומר דאיכא חובה על ב"ד לספור (נדפס בספר בן שמונים לגבורות שיו"ל השנה ע"י איגוד הרבנים דאמריקא בעמ' ש"י ואילך ע"ש).

ג. מ"ש בנוגע לתפילת הצבור וברכת המזון בזימון, יש לי מקום עיון בדבריו — עצם החפצא דתפלת הצבור שמתהוה ע"י הש"ץ ושמיעת הט' ועניתם אמן על ברכותיו וזוהי באמת חפצא דתפלה אחת דהוה תפלת הצבור. וע"י תפלה כזו יכול האינו בקי לצאת ידי חובתו הפרטית המוטל על קרקפתו להתפלל. אבל איך יוצא האינו בקי חובתו הפרטית זה רק ע"י דין שומע כעונה. ובזה אינו דומה לקרבן שמלכתחלה היא רק חובת צבור ונקרב בשביל כל ישראל. ועד"ז היא בברכת המזון דין חובת זימון שרבים (ג' או י') יברכו יחד וזוהי החפצא של ברכת המזון שע"י זימון וזוהי מצות הזימון להוות ברכת המזון של רבים, אבל החיוב הפרטי שמוטל אקרקפתא דכאו"א לברך אחר אכילתו יוצאים רק ע"י דין שומע כעונה, וכיון שכאו"א יוצא בברכת המזון כזו שהיא חפצא של ברכת המזון של רבים, ממילא יש לכאו"א ג"כ מצות זימון ולא רק למזמן, ויש לזה ראיות לרוב.

ומפורש דלא כדבריו במ"א ועוד פוסקים בריש סי' קכד דהאינו בקי שיוצא ע"י תפילת הש"ץ צריך להבין לשון הקודש מדין שומע כעונה (ועי' בשו"ע אדה"ז שם ואזיל לשיטתי' בסי' קפה והמשנה ברורה אזיל לשיטתי' בסי' קצג ועד"ז הלבוש ואכמ"ל).

והדין היחיד (להלכה) שמצינו שע"י תפלת הצבור יוצא היחיד גם בלי דין שומע כעונה הוא בראש השנה שהש"ץ מוציא גם את העם שבשדות ומי שאנוס, וכמבואר בסוף מס' ראש השנה ובשו"ע סי' תקצא וסי' תקצה, אבל אין זה כלל הדין שמצינו שהאינו בקי יכול לצאת ע"י תפלת הצבור במשך כל השנה כמבואר כ"ז בראשונים ובפוסקים. ואדרבא גם בראש השנה י"ל דאיכא ב' דינים:

א) חובת היחיד. ב) חובת הצבור, אשר לכאו' זהו טעם דהני גאונים (מובאים ברא"ש פ"ד דר"ה סי"ד בטור סי' תקצ"א וע"ש בערוך השלחן) דס"ל דהיחיד מתפלל במוסף רק ז' ברכות ורק הש"ץ מתפלל ט' ברכות, היינו דחובת היחיד בתפלת המוספים בראש השנה הוא להתפלל רק ז' ברכות כמו בכל שבת ויו"ט, ואיכא דין מיוחד בראש השנה של חובת צבור והוא הט' ברכות שמתפלל הש"ץ. וגם לדידן דקי"ל דהיחיד ג"כ מתפלל ט' ברכות י"ל דאיכא לב' הדינים, רק דכיון דתקנו משום חובת הצבור ט' ברכות ממילא תקנו שכן הוא נוסח התפלה בראש השנה של היחיד ג"כ. וי"ל דהא דהש"ץ מוציא את העם שבשדות והאנוסים הגם שלא שומעים, אינה אלא דין זה של תפלת המוספים שהוא חובת הצבור אבל מחובת היחיד להתפלל אינו מוציא כיון שאינם שומעים.

אשר בכ"ז יש לתרץ בפשטות הקושי' על הא דמבואר באו"ח סי' תקצה, דאם יש לאחד ברירה ללכת למקום ששם ישמע תקיעת שופר, או למקום ששם ישמע תפילת המוספים מהש"ץ (ומשום שאינו בקי), ילך למקום ששם תוקעים בשופר, ומשום דתקיעת שופר מן התורה ותפלה מדרבנן. ויסוד הדין הוא מגמ' דר"ה. ולמה צריך הטעם משום דתקיעת שופר מן התורה, הרי גם בלאו הכי הרי הש"ץ מוציא העם שבשדות ומי שאנוס (ונ"מ ביום ב' כשיהי' לו ספק אם יהא לו שופר במקום הזה אשר הפמ"ג נסתפק אז דאולי ודאי דרבנן עדיף) ולפמ"ש ניחא, דהרי הש"ץ יוציא רק מדין חובת הצבור אבל חובת היחיד אינו יכול לצאת בלי לשמוע ומדין שומע כעונה.

ומ"ש בדברי הברכת אברהם, הנה אין הספר תח"י, אבל איך שהעתיקו המשנה ברורה והכף החיים את דבריו אין במשמעות דבריו כלל כהסברו, וזהו גם נגד הסברה הישרה, דאם בשומע כעונה איכא דין דצריך להבין הלשון כדי לצאת, א"כ כ"ש וק"ו כשצריך להוות תפלה או ברכת המזון אחת של רבים איך זה הוה ברכת המזון של השומעים אם אינם מבינים מה שאומר. ובפשטות פירוש סברת הברכת אברהם היא דס"ל כמו הרבה מגדולי האחרונים (השאג"א, ואדה"ז ועוד) דגדר שומע כעונה הוא דבעצם הוה מצוה המוטלת אקרקפתא דגברא ולא הי' צריך להועיל שליחות כמו כל המצוות המוטלות אקרקפתא דגברא וזוהי החידוש דשומע כעונה שע"י שמיעה מתיחסת אל השומע אמירת האומר. והיינו דשומע כעונה (אין פירושו דסגי בשמיעה או דשמיעה הוה כאמירה (כדס"ל להו לכמה שיטות) אלא פירושו שע"י שמיעה מתיחסת אל השומע דיבורו של האומר שפיו כפיהו ובגדר שליחות.

וס"ל להברכת אברהם דכאשר יחיד מוציא את היחיד, אז מתיחסת אליו דיבורו של השני רק אם מבין מה שאומר, אבל בברכת הזימון דזוהי עצם המצוה שהמזמן יוציא את כולם (כדי להוות ברכת המזון של רבים) בכה"ג לא בעינן הבנה כדי שברכתו תתיחס אל השומעין אלא היא מתיחסת ע"י שמיעה לבדה, כיון שגוף מצות זימון עושה שתתיחס אליו, וגם על זה חולקים רוב הפוסקים. והיינו דבודאי גם להברכת אברהם הא דהיחיד יוצא חובתו הפרטית המונחת אקרקפתו לברך הוא רק ע"י

דין שומע כעונה, אלא דכאן איכא דין שומע כעונה גם בלי הבנה.

ואל תקשה איפה מצינו שני דינים בשומע כעונה, דהרי הך דינא דצריך להבין גם בלה"ק (להשיטות דס"ל כן) אינו מקרא אלא מסברא וממילא שפיר יש לחלק כנ"ל. והיינו דהלימוד דשומע כעונה הוא דמתייחס אל השומע דיבור האומר, ומסברא מחלקין בין יחיד ליחיד דאז רק ע"י הבנה מתייחס אליו דיבורו של חבירו, להיכא דאיכא מצוה להוציא את הרבים.

וכדמות ראי' לזה, דהרי הפוסקים הביאו דברי הברכת אברהם רק בברכת המזון ובהל' תפלה לא מוזכר דעתו כלל. והיינו משום דבתפלה הש"ץ אומר תפילת הצבור, וכיון שהוא תפילת הצבור, ממילא יכול האינו בקי לצאת, משא"כ בזימון זוהי כל המצוה שיוציא האחרים בברכת המזון, (אבל אין הספר תח"י וממילא אינני יכול לבנות ע"ז).

ד. מ"ש הרב שכטר לפי דרכו בנוגע לספירת העומר, אינני מבין דבריו, שהרי אפי' לפי דרכו והבנתו, פשוט הולך בזה נגד דברי הגריד"ס, שכמדומני אמר בפירוש דהא דבתפלת הש"ץ לא סגי בשמיעה ובעינן דוקא לעניית אמן ג"כ הוא משום דכדי להוות תפלת הצבור צריכים השתתפות של כל הצבור, וכן הוא פשטות הדברים, וא"כ אפי' לפי דרכו הרי כבר כתבתי במכתבי הראשון שלא קיים מציאות של ספירת העומר של צבור, דהרי ליכא מצוה כזאת ואפי' לרבינו הלל (אם נימא כן בדעתו) הוא חובת ב"ד ולא של צבור.

ואפי' אם נימא דאיכא מציאות בזאת (דבר תמוה ביותר כשלעצמו) איך נתהוה הך מציאות. וכבר כתבתי דיש מקום אולי לומר כן רק לשיטת הראבי"ה והאבודרהם דרבנן תקנו נוסח הברכה והספירה כאחת וממילא עונים אמן אחרי הספירה, אבל גם אם נימא כן עדיין צריכים לדין שומע כעונה כדי לצאת חובת היחיד וכנ"ל. ואם קי"ל דאי אפשר לקיים מצות ספירה ע"י שומע כעונה ומשום דבעינן לספירתו, אכתי לא הרווחנו כלום, וממילא הדרך היחידי שאפשר למצוא מקום לדבריך הוא כמו שכתבתי במכתבי הראשון אם נצרף תורת הגרי"ז שתקנת חז"ל בספירה בזה"ז אינו קיום של ספירה אלא קיום של זכר למקדש יחד עם שיטת הראבי"ה והאבודרהם, וגם אז יש לפקפק וכמו שכתבתי כבר.

*

על מכתבו של הרב שוחט קיבלתי את תשובתו הרב שכטר:

על מש"כ הרב שוחט [אות א] שמוכח בירושלמי ובפוסקים, שמה שחל שם צבור לדבר אחד אינו חלות שם צבור לדבר שני, אפי' בדברים שהם מסדר התפילה עצמה. השיב הרב שכטר:

"זה נכון בנוגע **להלכה**. אך כאן המדובר הוא במנהג, וכן הבין הגרמ"ס [כך מסר לנו רבנו [הגרי"ד] בשמו] שזהו גדר **מנהג** זה.

במה שכתב הרב שוחט [אות א, בסופו] "וחוץ מזה כבר הבאנו שכל הראשונים שהביאו המנהג בנר חנוכה כולם כתבו שהוא מדין פרסומא ניסא ולא מדין צבור". העיר הרב שכטר:

"כן הבין רבנו, שענין זה של פרסומי ניסא היינו לקיים מצוה זו **בציבור** נוסף כל מה שמקיימים אותה ביחיד, דוגמת הלל בליל פסח בבית הכנסת, וכמו שהבאנו מהגר"א".

על דברי הרב שוחט [אות ג] "אבל החיוב הפרטי שמוטל אקרקפתא דכאו"א לברך אחר אכילתו יוצאים רק ע"י דין שומע כעונה", כתב הרב שכטר:

"בשיעורי היא"צ (חלק ב' עמ' צ"א) שזה היה עיקר נקודת חידושו - שי"ל שאפשר לצאת י"ח מבלי לסמוך אדין שומע כעונה".

ובמש"כ הרב שוחט [אות ג] "ומ"ש בדברי הברכת אברהם, הנה אין הספר תח"י, אבל איך שהעתיקו המשנה ברורה והכף החיים את דבריו אין במשמעות דבריו כלל כהסברו". השיב הרב שכטר:

"ההסבר ההוא לא הזכיר רבנו בעצמו בשיעור היא"צ אלא היא היתה הוספת הר"ר ניסן אלפרט ז"ל ע"פ יסוד שיעור היא"צ". וציין עוד: "רבנו הסביר בדברי הרמב"ם בספר המצות (מ"ע קנ"ג) שבזמן הזה שאין לנו בי"ד הגדול לקבוע חדשים ולעבר שנים חזרה מצוה זו לכלל ישראל, שאף בזמן שהיה בי"ד המצוה זו שימש הבי"ד כמייצגי הציבור וכמבואר בארוכה בשיעור היא"צ הראשון שהעביר רבנו, ונדפס בקובץ חידו"ת עמ' מ"ז".

*

הערה נוספת בענין ביאור הפשרה במנהג הדלקת נרות חנוכה במוצאי שבת כתב הרב יצחק אלטוסקי שליט"א:

בענין נרות חנוכה והבדלה כתבת דברים מתוקים ממש (בשם הרב זצ"ל) אבל מעולם נתקשיתי במנהג "בריסק" (שזכיתי ללמוד אצל הגרי"ד זצ"ל בעיה"ק) שנרות חנוכה קודם ויהי נועם שהוא מדיני תפלה. א"כ גם ספירה יהיה דוקא קודם "ויהי נועם" ולא מצאנו מנהג כזה בכ"מ. ומהו הנפ"מ בין זל"ז? הלא לפי מש"כ שניהם יש להם דין תפלה בצבור דוקא - ובאמת המשנה ברורה הבין את הספק לא בנוגע לדין תפלה אלא בנוגע לדיני "הקדמות" בברכות, דלצד א' מאחרין ההבדלה בכל שאפשר דיש לאחר יציאת השבת ומאידך גיסא יש כלל של תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ולכן נתפשט המנהג שבבית הכנסת נ"ח קודם הבדלה כדי לאחרו, ובבית הבדלה קודם משום תדיר ושאינו תדיר, ודלא כמנהג "בריסק" שזה תלוי אם הוא חלק מהתפילה או לא.

*

במה שהבאנו לבאר את דברי המהרש"ם בענין חילוקי הדין בקריאת המגילה במוצאי שבת בין יחיד לציבור, העיר הרב צבי שכטר שליט"א, ודבריו הם המשך לדבריו המובאים לעיל בביאור דברי הגרי"ד:

להשוות הדלקת נ"ח ומקרא מגילה צע"ג לפי מהלך רבינו הגרי"ד, דבהדלקה בבית הכנסת אנו רוצים שתתקיים בזמן שעדיין יש שמה צירוף של צבור, משא"כ במקרא מגילה, הלא עצם מקרא מגילה בצבור מהווה קיום בפנ"ע וכל אימת שיתקבצו עשרה לקרוא את המגילה, יהי' זה קיום של מקרא מגילה בצבור, לכאורה.

*

[אות ז]

תגובות רבות קיבלתי על עיקר נקודת החידוש בשיעור: ביאורינו על יסוד דברי הגרי"ד, שגם לספירת העומר הנספרת בסוף התפילה ובשייכות עם התפילה, יש את כוחו של הציבור ולכן אפשר לצאת בכח הציבור אע"פ שאין יוצאים מדין שומע כעונה. ועל פי זה ביארנו את יסוד חילוקי המנהגים האם לספור לפני עלינו לשבח או לאחריו.

מקודם נביא את דברי ה"סותרים", ולאחר מכן את "המתרצים". ואף שלעיתים סגנון כמה משיבים דומה, מכל מקום חביבים דברי סופרים, כל אחד והדגשו, כאשר יראה הלומד.

הרב יצחק מאיר הרץ שליט"א העיר:

עיקר החידוש בנוי על דברי הג"ר יושע בער, שמביא ראיה מן הרמב"ם בענין פורס את שמע, שהש"צ מוציא האחרים בברכת קריאת שמע כמו תפילת י"ח. וכן מספר נפש הרב שכתב כן לענין חנוכה. אמנם בכאן לענין ספירת העומר יש לעיין מי תיקן זו שיהי' ענין של ציבור וש"צ, הלא ע"ז צריך תקנת חכמים כמו בתפילה או בפורס את שמע שיש בו דבר שבקדושה כמו שמונה עשרה, איפה מצינו זה במצוה שיהי' דין צבור, וע"ז צריכים ראי'.

ובדומה לדבריו כתב גם הרב מרדכי גימפל וולמרק שליט"א:

ובמה שחידשתם שיש דין ציבור בספירת העומר ומשו"ה מהני שומע כעונה אף אם בעינן שתהיה ספירה לכאו"א, יש לעיין בגופם של דברים, דאף אם נימא שהוא חלק מסדר התפילה עדיין אין זה מוכרח שיש בציבור חלות דין חדש שיועיל יותר. דבתפילה בצבור מצינו כמה חילוקי דינים בין יחיד המתפלל לציבור המתפללים ונשתנו בכמה הלכות ושפיר שייך לומר שיש כאן דין חדש, ואפילו בברכת המזון מצינו שיש ברבים דין זימון בג' והזכרת השם בעשרה, אבל בספירת העומר איזה חילוק יש בין יחיד לרבים שנבוא לומר שיש הבדל ביסוד המצוה בין יחיד לרבים. ואף שאיני דוחה הענין בהחלט, אבל לחדש ענין כזה, ערביך ערבא צריך, והבוחר יבחר.

גם הרב יצחק אלטוסקי שליט"א ביקש להפריד בין ענין חנוכה ומגילה לבין ספירת העומר, וכך כתב:

מש"כ כבודו בשם ה"דעת תורה" לענין מגילה, אינו דומה לנידון דידן, דמגילה הלא הוא במקום הלל כמבואר במגילה ובוודאי הוא מחלק התפילה ממש (והגר"ח היה מקפיד שהבעל שחרית דוקא יאמר הלל ששייך לתפלת שחרית דוקא). וחוץ מזה הוא גם פרסומי ניסא וי"ל שצריך דוקא ציבור

(אפי' בו ביום) וכן ה"ה לענין נר חנוכה שהוא ענין פרסומי ניסא לכן י"ל שצריך דוקא ציבור (עכ"פ לכתחלה), משא"כ בספירת העומר.

והרב שלמה זלמן גוטסמן שליט"א, ראש ישיבה במתיבתא דלוס אנג'לס, אף הוא מפריד בין ספירת העומר לבין נר חנוכה ומגילה, והוסיף לטעון מהמנהג לתקוע בשופר בחודש אלול:

נקודת חידושך היא שיש מושג של ספירת העומר דציבור כמו שמצינו גבי קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה דבהכ"נ. והנלע"ד דכדי לומר חידוש זה צריך ראיות דשייך לספירת העומר ענין של ציבור. כמו שמצינו בקריאת מגילה והדלקת נר חנוכה דבהכ"נ, דבקריאת המגילה מבואר דיש דינים מיוחדים לענין ברכותיה בקריאה דציבור ובהדלקת נר חנוכה דבהכ"נ דנתקן דוקא בבהכ"נ בשעת התפילה, לכן שייך לומר בשתי הלכות אלו דין של ציבור ודין של ציבור השייך לשעת התפילה.

משא"כ בספירת העומר אין שום ראיה דשייך מצוה זו לדין של ציבור, ואדרבה, לכו"ע נראה דאינו שייך למצות הציבור, כמו גבי הדין דתקיעת שופר דחדש אלול, דיש נוהגין דוקא לתקוע אחר גמר התפילה (דהיינו אחר היום), דתקיעת שופר דחדש אלול אינו חלק מהתפילה (אפי' אם יש לו דין דתקנת הצבור מ"מ אינו מדין תפילת הצבור).

ביתר הרחבה כתב הרב שמחה בן ציון רבינוביץ שליט"א בעמח"ס פסקי תשובות:

ולענ"ד יש לעיין בזה טובא, ולכאו' אין לדמות לתפילת הציבור, דהיינו חזרת הש"ץ, ואף גם ק"ש וברכותיה, דחז"ל תיקנו לאומרם בציבור דווקא, ואסרו לפרוס על שמע [אמירת ברכו לפני ברכות ק"ש בבוקר ובערב] ולומר חזרת הש"ץ כשאין עשרה בביהכ"נ. ועיין היטב בראשונים המובאים בב"י ריש סי' קכ"ד. משא"כ לענין ספירת העומר שלא מצינו שצריך דווקא במנין, ואין שום ענין בכך עקב עצם הספירה [אלא משום ברוב עם, וכפי שכתבתי בספרי סי' תפט אות ב, וזה הטעם והסיבה שתיקנו לכתחילה לאמרו בביהכ"נ אחר התפילה, אבל לא נעשה עקב ענין זה כדין תפילה בציבור]. ומה שתיקנו קריאת המגילה והדלקת נר חנוכה בצמוד לתפילה בציבור הוא משום ענין "פרסומי ניסא" שמצינו בב' מצוות אלו.

ועכ"פ לחדש שלענין ספיה"ע, שקבעו זאת מיד לאחר התפילה, [משום הטעם הנ"ל] ועי"ז נעשה כדין תפילה בציבור לענין להוציא אחרים י"ח, צריך עדיין חיזוק ובירור, וכאמור דחזרת הש"ץ וברכו אסור ללא מנין [וממילא נגרר גם ברכות ק"ש שיקרא כתפילה בציבור לענין להוציא אחרים י"ח, אף שברכות אלו מותרת אמירתם ביחידות, דהא גם ברכות שמו"ע מותרת אמירתן ביחידות ורק חזרת הש"ץ אסור].

והדרא הקביעה לדוכתא, דלענין להוציא אחר את עצם הספירה ידי חובתו יש בזה פלוגתא בראשונים, וכמו שמצינו מעין פלוגתא גם לענין נשיאת כפים [וכדכתבתי בסי' קכח אות סח]. וכמשנת"ל הדבר פשוט שלענין להוציא את השני ידי חובת הברכה כו"ע מודי דמהני, והמהלך הוא

רק לענין עצם הספירה.

*

ההערות שהובאו לעיל היו על עצם נקודת החידוש, מהיכי תיתי לומר בספירת העומר דין של ציבור. אולם היו שהעירו, שאפילו אם נקבל חידוש זה, יש לפקפק האם יועיל לגבי לצאת בספירת העומר מהשני.

וכך כתב אבי מורי הג"ר השיל רייזמן שליט"א:

> הפי' של הגרי"ד סלוביציק ברמב"ם מתאים רק לברהמ"ז, תפילה וק"ש, אבל לא מתאים לספירת העומר, אם סוברים דבספירת העומר יש דין מיוחד של כל יחיד בפני עצמו.

וכך העיר גם הרב תנחום פישהוף שליט"א:

> ובאמת שגם בעיקר הדבר קשה מאד, משום דמה דהוי חלק מתפלת הציבור איך יכול להועיל על עיקר דין הספירה שאין בה דין שומע כעונה, דהיינו החובה הפרטית היכן נעלמה (לא מבעי' להסוברים דספיה"ע דאורייתא, אלא אפילו אם זהו דרבנן).

וביתר הרחבה העיר כך הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א:

> אפי' אם נימא דגם ספירת העומר הוא חלק מסדר תפילה (וראה בלקו"ש חכ"ב ע' 114 ואילך שמבאר רבינו זי"ע כמה אופנים שבמצות ספה"ע מודגשת ביותר התוכן ונקודתה העיקרית של תפילה ע"פ נגלה וע"פ סוד ע"ש) וגם אם נימא דאית בי' ג"כ גדרים של צבור ויחיד, מ"מ לאן נעלם יסוד ועיקר המצוה של ספירת העומר, דגם אם אית בי' ג"כ גדר תפלה וצבור הרי לא פקע עי"ז מצות הספירה בתור מצוה מיוחדת ופרטית שהיא ביסודה חיוב היחיד (וכמו לדוגמא בנר חנוכה שלא מקיימים את חובת היחיד ע"י הדלקת הצבור והפרסומא דניסא שבצבור וכאו"א צריך להדליק בביתו), והרי הנידון מהמחלוקת אי איכא דין שומע כעונה בספירת העומר היא מחמת ובסיבת מצות וחובת היחיד.
>
> וממילא אין זה דומה כלל לתפילה, שהגם שיחיד אינו יכול להוציא את היחיד בתפלה משום דרחמי נינהו וכל אחד צריך לבקש רחמים בעצמו, מ"מ בתפילת צבור אפשר להוציאו, שהרי תפילת הצבור היא היא התפלה שכ"א צריך להתפלל בתוספת מעלה של צבור, ועד"ז בברהמ"ז שהיא היא אותה ברהמ"ז בתוספת מעלה של זימון, ובכה"ג אפשר להוציא את השני, משא"כ בספירה עיקר מצותה היא חובת יחיד לספור ומצד זה הרי ליכא גדר של צבור כלל, שהרי לא נתוסף שום מעלה ועדיפות בספירה עי"ז שצבור סופרים כיון שעיקר גדרה היא ספירה של כל אחד ואחד, וממילא אפי' אם אית בי' עוד דבר וענין של חלק מסדר התפלה ומצד זה אית בה מעלה של צבור מ"מ אין זה שייך כלל לחובת היחיד, ובזה הוה ספירת העומר דומה לנר חנוכה שגם אם בנר חנוכה איכא הענין של סדר תפלה והגדר של צבור כדבר נוסף על עיקר מצותה וחובת היחיד.

אמנם אם ישנה את סגנונו קצת, ויאמר כך, דכמו שמצינו בתפילה דכיון דרחמי נינהו בעצם צריך כל אחד להתפלל בעצמו, ומ"מ בצבור אפשר להוציא עכ"פ מי שאינו בקי, עד"ז י"ל בספירת העומר שהגם שהתורה רצתה שכאו"א יספור מ"מ י"ל שבצבור אפשר להוציא. וסברא כזו מצינו במקרא מגילה בסי' תרפ"ט ס"ה "מקום שאין מנין אם אחד יודע והאחרים אינם יודעים אחד פוטר את כולם ואם כולם יודעים כל אחד קורא לעצמו", וביאר המג"א הטעם (מובא במשנה ברורה שם סקי"ד) משום דקריאת המגילה הוה כמו תפלה שאין היחיד יכול להוציא הבקי רק בעשרה דוקא, אך הגם שכמה פוסקים שם הסכימו עם פסק השו"ע, מ"מ הפר"ח כתב דהוא רק דין לכתחילה ולא בנוגע בדיעבד. והר"ח והמג"א כתבו דאפי' לכתחילה עדיף שא' יוציא את האחרים גם אם ליכא עשרה משום ברוב עם הדרת מלך, וע"כ סברתם הוא דמצוה אינה דומה לתפילה, עכ"ל.

פן נוסף של הערה יש בדברי הרב נחמיה שרייבמן שליט"א:

במה דכתב דלכן הש"ץ סופר דהוי חלק מן התפילה. יש לדון, דהלא בערבית אין כאן חזרת הש"ץ, ומלכתחילה אין מעמדו של ש"ץ דערבית מעמד שבא להוציא הציבור, כי אין כאן מה להוציא, ורק בעינן א' לומר קדיש ברכו, ותתקבל, והאם על כגון זה יש לו התוקף של ש"ץ שבא להוציא, וחלק מן התפילה לגבי הש"ץ להוציא? ואולי כן.

*

כאמור, לא רק "סותרים" היו לבנין החידוש שנתבאר לשיעור, אלא גם דברי סיוע ותימוכין קיבלתי ליסוד הדברים שנתבאר.

הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א, פתח בתימה וסיים ב"סרך" ראיה, להלן דבריו:

ומה שנראה בכל דבריך לתלות הענין האם ספירת העומר היא חלק מהתפילה או לא, אמרתי להראות באצבע על דברי הגה"ק היעב"ץ בספרו מור וקציעה (סי' תפט) וז"ל: ערבית אחר התפלה מתחילין לספור וכו' באמת מן הדין היה ראוי לספור קודם התפלה דספירת העומר דאורייתא, ואף לפי מ"ש הר"ן בשם מפרשים שהסכימו דהשתא אינה אלא מדרבנן (הסכמה זו רצון פשוט היא ועדיין אינו מוכרח בבירור ורמב"ם פשיטא ליה דנוהגת בכל זמן ובכ"מ) מ"מ יש לה עיקר מפורש בתורה, משא"כ תפלה שאין לה אלא רמז בדרך אסמכתא (מלעובדו בכל לבבכם) פשיטא דס"ע קדמה אע"ג דתפלה תדירה אפ"ה ספירה יש לה דין קדימה בלי ספק דהיא עכ"פ כמו דאורייתא והוי כמקודש ותדיר גבי תפלה. אלא משום דכבר נהגו להתפלל ערבית מבע"י (ביחוד בי"ט משום להוסיף מחול על הקודש) לכן סדרו תפלת ערבית קודם ס"ע כדי שתפגע ס"ע בעונתה האמיתית, ואעפ"כ אין מנוח מלהקדימה כל האפשר מיד בתחילת הלילה וכו' ויתר על כן במצוה זו דמצותה דווקא בכניסת הלילה תיכף מטעם נוסף מיוחד בה משום דבעינן תמימות וכו', עכ"ל.

הרי לן ברור דעת היעב"ץ דאין לספירה ותפלה שום שייכות, דהרי מעיקר דדינא לדעתו, יש להקדים ספירה לתפלה, כמ"ש. ולמעשה זו היא גם דעת המג"א, דראה בערוך השלחן (סי' תפט סעי' י) שכתב דרך העולם לספור אחר תפלת ערבית אבל אין הספירה תלויה בזה דיכול לספור גם קודם ק"ש ותפלה אם הוא לילה (מג"א סק"ז) ואפילו במוצאי שבת ולא הבדיל עדיין, יכול לספור (שם).

ומה שכתב היעב"ץ דנהגו להתפלל ביו"ט מבע"י כדי להוסיף מחול על הקודש וכו', לכאורה דבריו מוקשים, שהרי היום הקודם הוא יו"ט (דספירה ראשונה בליל ט"ו אור לט"ז) ומאי שייך להוסיף על החול, אלא נראה בכונת דבריו, דר"ל דבסתם יו"ט נוהגים כן וה"ה בזה. אם כי המנהג בחו"ל, לאחר את התפילה בין ב' ימי היו"ט כדי שלא יכינו מיום אחד לחבירו, ויל"ע.

עם כ"ז סרך למה שאתה העלת לשייך הספירה לסדר התפלה נמצא בספר מנחת העומר להג"ר פנחס זעליג הכהן שווארטץ הי"ד (סי' תפט סוף אות לג) שכתב בזה"ל, ובקובץ המאסף (שנה יח כרך ב חוברת ג סימן לא) כתב בקביעות מקום לספירה נהגו ברוב תפוצות ישראל לספור אחרי אמירת עלינו לשבח (כדעת הגר"א) והנראה בטעמו של דבר מפני שמקדימין בתפלת ערבית כנודע ואלו בספירה יש קפידא טפי מפני התמימות ולהכי כל כמה דאפשר מאחרין ליה. ומזה נראה דאלו במקומות שמתפללים ערבית בזמנה וכן ביחיד שמתפלל בזמנה טפי עדיף לספור קודם עלינו, כי עלינו נאמר על הרוב כעין סילוק אחר סידור תפלה או מצוה כגון בברית מילה וקידוש לבנה (גנזי יוסף).

והנה כתבתי רק "סרך", כי נראה (אע"פ שאין מחובתינו לדקדק בלשון אחרונים) שכונתו נראה יותר דאין לספירה כלל עם תפלה כפי שכתבתי לעיל מדעת היעב"ץ והמג"א והערוך השלחן, אלא דעכ"ז יש לספור קודם עלינו, כי עלינו הוא סילוק לא רק לתפלה אלא גם לקיום מצוה כפי שהזכיר ברית מילה וקידוש לבנה. וא"כ זכינו דגם לאלה שסופרים לפני עלינו לשבח הוא מהטעם דעלינו הוא סילוק גם למצוה, ודו"ק. וראה בליקוטי מהרי"ח (מנהגי ליל ב' דפסח דף ל' ע"ב ד"ה הנה) שהביא מסידור בעל התניא שנדפס מחדש בקונטרס שער הכולל שכן הנהיג הגה"ק התניא לספור קודם עלינו, וע"ש טעמו של דבר עי"ש.

[דברי הרב שלזינגר נסבו בעצם נידון השייכות של ספירת העומר לתפילה בכלל, ובפרט למה שנתבאר בשיעור [אות ח] בשיטת היעב"ץ שמועיל ספירת העומר הגם שאינו מבין את מה שסופר, וזהו בגלל שהספירה מקבלת את תוקף וכחו של הציבור, ועל כך העיר הרב שלזינגר מדברי היעב"ץ במקום אחר].

ואמנם ברצוני להבהיר במקצת את דרכינו בשיעור. כדי להמתיק את חומר הקושיה על דברי היעב"ץ שמאפשר ספירה בלא הבנה, נתבאר ששיטת היעב"ץ מקבלת הבנה מכיון שהיא **לאחר ובסמוך לתפילת הציבור,** ולכן יתכן שבכח הציבור לתת תוקף גם אם אינו מבין. אך לא נתבאר בדברינו שהיעב"ץ סובר

שתיקנו את הספירה לאחר התפילה מטעם הנ"ל, דזה באמת אינו, וכמו שהעיר הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א.

שנית יש להעיר, בכדי לישב את שיטת היעב"ץ אין צורך לומר שהספירה שייכת לתפילה אלא די אם נאמר שהספירה מקבלת תוקף של ספירת הציבור, וכמו שנתבאר היטב בדברי הרב צבי שכטר שליט"א בדברי הערתו המובאים לעיל.

בדברים אלו יש תשובה גם למכתבו של הרב מאיר גולדויכט שליט"א, ראש ישיבה בישיבת רבנו יצחק אלחנן, שכתב להעיר על היסוד שספירת העומר מקבלת חשיבות והגדרת תפילת הציבור:

א) אם ספירת העומר היא חלק מהתפילה א"כ מדוע מנהג הקהילות בחו"ל בליל שני של פסח (סדר שני) לספור ספירת העומר לאחר "נרצה" סמוך לסוף הסדר לאחר לשנה הבאה בירושלים, ולדבריך היה ראוי לספור אחר תפילת ערבית כחלק מהתפילה.

ב) מדוע הרמב"ם אינו מביא דין ספירת העומר בהלכות תפילה כדרך שמביא דיני על הניסים, ענינו וכו' בפ"ב מהלכות תפילה הי"ג "בחנוכה ובפורים מוסיפים בהודאה על הניסים" ובהלכה יד "בימי התענית אפילו יחיד שמתענה מוסיף בשומע תפילה ענינו" וכו'.

ג) החינוך במצוה ש"ו [מצות ספירת העומר] פותח בזה הלשון "לספור תשעה וארבעים יום מיום הבאת העומר שהוא יום ששה עשר בניסן" וכו' לדבריך היה ראוי שיפתח בלשון הבא "לספור תשעה וארבעים יום בסופה של תפילת ערבית מיום הבאת העומר" וכו' כדרך שכותב החינוך במצוה שע"ה "מצות ברכת כהנים בכל יום" – "מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה שאין הכהנים נושאים כפיהם אלא בעשרה וכו' וכיצד היא נשיאות כפים בשעה שיגיע שליח ציבור לעבודה כלומר כשירצה להתחיל בברכת רצה", ומדוע לא כתב כן גם ביחס לספירת העומר.

וכפי שכתבנו, אין הכוונה לומר שיש תקנת חז"ל לספור ספירת העומר כחלק מהתפילה, ובוודאי אין זה כך וכפי שמוכח מכל הראיות שהובאו לעיל. אלא נתבאר שמאחר ומקום הספירה היא **בהמשך** לתפילת הציבור בעוד שיש שייכות לספירה עם תפילת הציבור, ובאופן זה מקבלת הספירה את הכוח והחשיבות של "ציבור", וכנ"ל.

*

הרב חיים שאול טאוב שליט"א בן כ"ק אדמו"ר ממודז'יץ שליט"א, ראש ישיבת דרכי תורה בבני ברק, כתב:

הבנין כולו דבר נאה ומתקבל ערוך בחן ושכל טוב, אכן יסוד הדברים ראיה ומקור בעי, דמהיכי תיתי לחדש בדין ספירת העומר גדר דציבור, אדרבא ענינה של המצוה שתהא ספירה לכל אחד ואחד כמבואר בש"ס מנחות (סה, ב) וא"כ איך נופל בזה גדר דציבור כלל.

ובזה אענה את חלקי, דאף אם אין ראיה לדבר זכר לדבר איכא, וישנו מקום לדבר. בהקדים מה שמעתיק הביאור הלכה בסימן תפט בבארו הפלוגתא אי בספה"ע איכא לדינא דשומע כעונה, וז"ל: דרש"י פירש שם במנחות (סה, ב) על מה דקאמר שם בגמרא לכל אחד ואחד שכל אחד חייב לספור, וביאר בחידושי הרשב"א דבריו דאי כוונת התורה לציבור לבד ולא לכל יחיד ויחיד הו"ל למימר וספרתם לבד ולשתוק ומדקאמר לכם משמע דבא לומר לכל אחד עיי"ש. ע"כ העתקתי הנוגע לענינינו.

וכשנדקדק בלשונו הזהב של הרשב"א עולה ברור דהיא היא האמורה בשתהא ספירה לכל אחד ואחד, היינו לאפוקי ציבור, דא"א לצאת בכח הציבור ע"י ש"ץ וכו' אלא דצריך כל אחד ואחד ממש בעצמו לספור ממש בפיו.

אכן כד נחזי לשון התוד"ה וספרתם במנחות שם, כתבו "גבי יובל כתיב וספרת לך דאבית דין קאמר להו רחמנא", משמע מדבריהם דהדין שנאמר בספה"ע שתהא ספירה לכל אחד ואחד היינו לאפוקי דלא נאמר שהמצוה מוטלת על בית דין כמו ביובל.

וא"כ יש הבדל עצום בין האמור כאן בהתוס' דה"לכם" בא לומר דאינו מצוה כללית המוטלת על בי"ד אלא מצוה שהיא חובת גברא של כל אחד, (שהרי לא באו למעט ציבור רק למעט בי"ד). ובין לשון הרשב"א הנעתק לעיל המורה שה"לכם" בא להורות שהמצוה צריכה להיות מתקיימת ע"י פעולת כאו"א ממש ואין יכול לצאת יד"ח ע"י פעולת זולתו. א"כ בדברי התוס' ודאי יש מקום לומר דודאי המצוה אינה מוטלת על בי"ד רק על כל יחיד, אבל אין הכוונה לאפוקי ציבור וודאי דבמקום הציבור היחיד יכול לצאת ידי"ח במה שמתקיים ע"י השליח ציבור.

ובזה מצאתי פתח לדבריו להיות דוחק ונכנס בו גם היסוד שהעמיד, דאף אם נאמר דלא מהני שומע כעונה ביחיד כיון שעל כל יחיד מוטלת חובה בפ"ע להיות מוציא בפיו הספירה, עדיין אפ"ל דבציבור הוי גדר אחר (ואין ה"לכל או"א" ממעט ציבור רק בי"ד כנ"ל) ובאמת ש"ץ מוציא ידי"ח וכמו דבתפילה אף דלהירושלמי אין מועיל שומע כעונה, אין זה ענין למה שהש"ץ מוציא שהציבור מוציא להיחידים (ואפ"ל זה ביותר ביאור, דבאמת אז הפי' הוא שהיה כאן פעולתו של כל יחיד ויחיד דכולם מרכיבים את הגדר דציבור וא"כ פעולת הש"ץ הוי פעולתם ממש).

[אבל מה שעשה לספה"ע חלק מסדר התפילה, לראיה בעי ומהיכי תיתי. אדרבא מצינו יעויין בביה"ל ריש תפ"ט דהוי נידון אמאי בכלל מקדימים התפילה לספה"ע, דהח"י ס"ל דהוא מחמת דין תדיר ושאינו תדיר, והמור וקציעה ס"ל שבאמת היה להקדים ספירה לתפילה ורק שנמשך מדורות הראשונים שהתפללו מבעו"י והספירה איחרו שיהי' כשכבר וודאי לילה, עכ"פ מה ענין ספירה להיות חלק מן התפילה. והרעיון שבמציאות דציבור וש"ץ ייתכן דין מחודש שיועיל שומע כעונה אף אם ביחיד אין מועיל, אפשר להעתיקו שעל דרך שמצינו כן בתפילה ובברכת המזון לדעת

הירושלמי אפ"ל כן גם בספה"ע, אלא דאז אם נאמר היסוד הזה מבלי לעשות לספירה חלק מהתפילה תצדק קצת הערת הגרי"מ הרץ דלכאו' בתפילה וק"ש וברכת המזון הוי תק"ח שיהא שם גדר דציבור וש"צ (או זימון) ובספה"ע מנא אמינא לה, ויל"ע ולא באתי בכל הנ"ל אלא כמעיר].

*

עוד "תנא דמסייע", קיבלתי ממחותני הרב יצחק שקופ שליט"א:

יישר כחך על דברי התורה ששלחת לי בענין שומע כעונה בספירת העומר, הדברים ישרים ומתקבלים על הדעת וחושבני שהם באמת נכונים.

אך חשבתי שיתכן מאד שההבדל בין ספירה ביחיד לספירה בצבור אינו רק ענין התפילה שבצבור, אלא שגם מהות הספירה בצבור היא כזאת שחייבים לומר שיוצאים בה, מפני שהרי אין לך ספירה גדולה מזו שהרבה אנשים סופרים יחד ומאמתים את הספירה. שהרי כל מהות הספירה הוא לדעת את הכמות ואם כן כמה שיותר אנשים סופרים הרי שהספירה טובה יותר ומשום כך גם היחיד יכול לצאת כשהספירה היא בצבור.

וכן כתב הרב חיים צפתמאן שליט"א:

שוב עלה בדעתי שכבודכם יתכן שצודק, והיינו אע"ג שהיה נראה ברור שאין לספה"ע מצד עצמה שום שייכות לתפילה מ"מ יתכן שהכניסו אותה לסדר התפילה בגלל שאנו מסיימים כולנו "הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת ביהמ"ק במהרה בימינו".

ושוב הרהרתי דאולי יש בספירת העומר בעצמותה קיום של תפילה, וזה שכמו שביארו המפרשים (הגרי"ז ועוד) שתקיעת שופר יש בה קיום של תפילה ועצם התקיעות מביעים מלכיות, זכרונות, ושופרות. וכן מצינו שנטילת לולב היא ביטוי של הלל, כן אולי ספירת העומר כולל קיום של תפילה, דעצם המצוה כולל געגועים ליום החמישים שזכינו למתן תורה (כדברי החינוך) או לצירוף שני חלקי ראשית (העומר, ראשית קצירכם ושתי הלחם, ביכורים) וא"כ אולי יש בעצמותו קיום של תפילה [ומ"מ צ"ע רב במקורות אם ישנם לדבר זה].

*

על מה שנתבאר חילוק המנהגים, שהמקדימים ספירה לפני עלינו זהו כדי שתהיה חלק וכהמשך לתפילת הציבור, והנוהגים לספור אחר עלינו זהו משום שהספירה היא דבר נפרד, וא"כ אדרבה אין להפסיק בענין שאינו מעניני התפילה. ונמצא לפי זה שדעת הגר"א שהספירה איננה מסדר התפילה, העירו שני ת"ח שליט"א הערות דומות.

הרב שלמה זלמן גוטסמן שליט"א כתב:

לפרש את מחלוקת פסק המ"ב והגר"א, דלמ"ב סופרים קודם ולהגר"א אחריו, י"ל ע"פ מה שהבאת

מחלוקת בין המ"ב וכף החיים מהו גמר התפילה. דלכו"ע ספירת העומר אינו חלק מהתפילה ולכו"ע מקדימים ככל שאפשר, אלא שהמ"ב לשיטתו דאחר ואתה קדוש בשחרית ואחר קדיש שלם בערבית חשיב גמר התפילה ואז סופרים, ולהגר"א י"ל דלא חשיב גמר התפילה עד אחר עלינו.

והרב תנחום פישהוף שליט"א כתב:

במה שהקשת על דברי הגר"א במעשה רב, על הסופרים אחר עלינו מסברת המ"ב הראוי להקדים משום תמימות, לכאורה נראה פירושו דהגר"א מחשיב לעלינו כחלק בלתי נפרד מתפילת ערבית ולכך ראוי להסמיכו לשמ"ע ואין ראוי להפסיק במה שאינו הכרח.

מאידך, במכתבו של מו"ר הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, בתוך דבריו הביא ראיה ששיטת הגר"א היא כמו שביארנו - שספירת העומר איננה חלק מסדר התפילה:

הנוסח ב"מעשה רב" הוא כך: "ספירה אחר עלינו כל המנין ביחד" וכו' וצ"ב מה הכוונה "כל המנין ביחד", וראיתי בפירושו של רנ"ה [רבי נפתלי הערץ הלוי, סידור הגר"א ע"ד הנגלה והנסתר ירושלים תרנה-תרנח] שהכוונה היא "דעלינו נתקן בשביל התפילה וספירה אינו מענין התפילה, ובסידורים ישנים לא מופיעה ספה"ע כחלק מן התפילה אלא כחלק מהגדה של פסח, ומ"ש כל המנין יחד, כנראה בא לאפוקי מהמנהג שהש"ץ סופר קודם לציבור".

הנה כי כן דברים יסודיים, שה"עלינו נתקן בשביל התפילה" אבל אינו אלא "בשביל", [אחרי: "קידושא דסדרא", כמש"נ]. והעיקר שה"ספירה" אינה אף לא "בשביל התפילה", וזה נוגע לחידושך, אך כמובן שאין זו אלא שיטת הגר"א, המפורשת כן.

*

במכתבים שקיבלתי נתבארו דרכים נוספות בהבנת שורש חילוקי המנהגים מה מיקומה של ספירת העומר בסדר התפילה.

הרב יוחנן העניג שליט"א כתב:

מש"כ לחד מ"ד סה"ע הוא חלק מהתפילה. יש להוסיף הסבר בזה, דכיון דתפלה כנגד תמידין תקנום (ברכות כו, ב) וממילא מישך שייכי קרבן העומר גביה. (ובדרך רחוק אולי י"ל דהאי ענינא תליא בב' המנהגים אם לומר שיר של יום וקטורת לפני עלינו או אחריו, דטעמא לאומרם לפני עלינו מסתבר כיון דקרבנות נינהו מישך שייכי לתפילה, ומה"ט נמי הספירה לפני עלינו, והאומרים אחר עלינו סוברים דכל שאינו מעצם התפלה אע"פ ששייך לתפלה מקומה אחר עלינו, ומה"ט ספירה נמי אחר עלינו).

הרב נחמיה שרייבמן שליט"א כתב אלי כך:

כתבת כי הגר"א ספר אחר עלינו - פשוט טעמו משום תדיר ואינו תדיר, ולכן עלינו קודם.

ואלו המברכים וסופרים לפני עלינו ואינם חוששים לתדיר ואינו תדיר, י"ל עי' ברבבות אפרים (חלק ז סי' קלב) הביא בשם אחד, שתירץ דרק במצוות אומרים הכלל הנ"ל ועלינו אינו בגדר מצוה רק שבח להקב"ה. עוד הביא הב"ח בסי' קלג שאומרים עלינו בסיום כל התפילות לתקוע בלבנו יחוד השי"ת לפני שנפטרים לביתם. לכן מאחרים זה בסוף כל המצוות שמקיימים בביהכ"נ ודוגמא מה שאומרים עלינו אחרי קידוש לבנה. ולפי הב"ח מובן למה אנו מקפידים לספור לפני עלינו דוקא ולא לאחריו.

דרך זו לבאר שחילוק המנהגים תלוי בנידון "תדיר ואינו תדיר", כתב גם הרב אשר וויס שליט"א. אלא שהוא נוטה יותר שהענין הוא כמבואר בדברינו, שהספירה היא חלק מתפילת הציבור, וכך כתב:

במחלוקת אם סופרים לפני עלינו או אחריו, נראה דנחלקו, אם דין "תדיר קודם" נוהג על **פיסקה מסוימת** שבתפלה, או שמא אינו נוהג אלא **במצוה שלמה** או בתפילה מסוימת כגון **שחרית מנחה** וכדו'.

ואפשר עוד כדברי מע"כ, דנחלקו אם ספה"ע הוי כחלק מסדר התפילה, דאם הוי כחלק מסדר התפילה פשוט דיש להקדימה לעלינו, ואין בזה גדר דתדיר קודם.

ובאמת נראה כסברא זו, דהלא נהגו דאפילו מי שיש לו מנין קבוע לתפלת ערבית, זמן רב לאחר צאת הכוכבים, אינו מקדים לספור אלא סופר כדרכו לאחר התפילה, ולכאורה זה תמוה דהלא זריזין מקדימין למצוות, ולמה נמתין עם מצות הספירה עד לאחר תפילת ערבית, (ואין לומר דיש להקדים תפילת ערבית דתדיר היא, דכבר ביארתי במק"א דלעיקרא דדינא אין תדיר קודם אלא אם שתי המצוות מזומנות לפניו לקיימן מיד, אבל אם התדיר מתקיים רק לאחרי זמן אין סיבה לאחר את שאינו תדיר, ועוד הבאתי שנחלקו בזה התוס' ורבינו יונה ואכמ"ל). ונראה מזה דספה"ע הוי כחלק מסדר תפילת ערבית ולכן אין להקדימה לתפלת שחרית, וכמבואר.

אמנם, אף שמסכים אני לחידוש זה דספה"ע הוי כחלק מסדר התפילה, קשה לי לקבל את סברת מע"כ, ואף אם אין דין שומע כעונה בספה"ע, בספירה שבתפילה מהני, והלא אם לא מהני שומע כעונה בספה"ע אין זה אלא מגזה"כ "שתהא ספירה לכל אחד ואחד", ומה דהספירה הוי כחלק מסדרי התפלה אינו אלא מתקנה או ממנהג ואין בו כדי לשנות דין תורה וספירה לכאו"א, ודו"ק בזה.

*

בענין זמן הספירה לפני ההבדלה או לאחריה שהובא בדברינו, דן הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א, בתוך מכתבו אלי:

במה שנוגע לספור קודם הבדלה בבית הכנסת כמבואר בשו"ע (תפט סע' ט) שגם הזכרת, ראה

בהגהות כק"ז מרן הגרע"א (סי' תפט סע' ט) דכתב דהתרה"ד שהוא מקור הדין ס"ל דהבדלה היא דרבנן ולכן יש להקדים הספירה להבדלה, משא"כ לדעת הרמ"א (בסי' רעא סע' ה) דס"ל הבדלה דאורייתא יש להקדימה והמחבר בסוס"י רצו נראה דגם ס"ל הכי דהבדלה מה"ת.

ואפי' דנימא דיצא בהבדלה מה"ת בתפלה, כבר כתב מרן הרע"א בהגהותיו (סי' רעג על הט"ז ס"ק ב) דכמו בקידוש לא יוצא מה"ת בתפלה דכיון דבעינן קידוש במקום סעודה נחשב כאילו כיון שלא לצאת בתפלה וה"ה בהבדלה. וכבר כתב כן מרן כק"ז החת"ס בשו"ת בד' מקומות דהואיל ורגילין לקדש על היין כאילו מכונים שלא לצאת בתפלה, (עיין באר שרים ח"ב סי' נג וח"ג סי ה אות א, שציינתיו המקומות בחת"ס בזה). ועיין בשו"ת אבני חפץ להגאון ר"א לוין מרישא (סי' טו אות ז) ובמהר"ם שיק על תרי"ג מצות (מצוה לא) ודו"ק. ובחידושי מרן כק"ז החת"ס לפסחים (קב ע"ב ד"ה ואמר רב יקנ"ה) כתב בשם ידידו הרה"ג ר"א פולדא דהבדלה במוצאי שבת ליו"ט דאומרים המבדיל בין קודש לקודש לכו"ע הוי דרבנן עי"ש. כך שיש סיבות דאורייתא ודרבנן להקדים מה למה, כפי שנתבאר.

*

על דרכנו ביישוב הסתירה שבין תשובות הרשב"א, שבתשובה הראשונה (סימן קכו) שנקט הרשב"א שאי אפשר לצאת ידי חובת הספירה מדין שומע כעונה [אלא רק יוצא בברכה], מדובר **בספירה של יחיד** ובזה לדעת הרשב"א לא מועיל דין שומע כעונה בספירת העומר. אולם בתשובה השניה (סימן תנח) מדובר **בספירת הציבור** ובזה יוצא מדין הציבור, העירו ת"ח רבים:

הרב תנחום פישהוף שליט"א כתב:

הרעיון הוא נפלא, אך מה נעשה שהרשב"א בסי' קכו איירי להדיא בשליח ציבור, ובודאי דקאי על תפלה בציבור.

הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א פירט יותר את ההערה:

מה שכתבת דהרשב"א (בסי' קכו) מיירי בתפלת יחיד ולא בתפלת ציבור, במחילתך, בלשון הרשב"א (שם) שהרישא של דבריו מבוררין דעוסק להדיא בש"צ מוציא וכו', מוכרח על כן דגם המשך דבריו, בזה"ל, וכל שכן כאן שאין עיקר המצוה הברכה אלא הספירה ואם ירצה השומע יוצא י"ח על ידו מן הברכה ואחר כך כל אחד סופר לעצמו וכו', מיירי על אותן משקל הדברים דמיירי בתפלת ציבור ובשליח ציבור למעיין באותיות מחכימות דהרשב"א. וע"כ צ"ל, כפי שהעלה החק יעקב והערוך השלחן, דגבי ברכה יוצא מדין שומע כעונה, ולא בספירה עצמה.

וכן העיר הרב מרדכי גימפל וולמרק שליט"א:

כתבתם לתרץ סתירת דברי הרשב"א דמש"כ בסימן קכ"ו איירי בספירה ביחיד ולכן כתב שאין

> יוצא ידי חובה בספירה, אמנם בלשון הרשב"א שם בשאלתו מבואר שהוא מדבר בציבור, "ומפני מה שליח צבור אומר הברכה בקול רם שהרי אינו בא להוציא שום אדם שכל אחד ואחד חייב לברך בעצמו ואין אחר יכול להוציאו" ועל שאלה זו סובבת התשובה של הרשב"א שאין יכול להוציא הקהל. ומבואר שגם בשליח צבור הסופר אינו יכול להוציא הקהל.

וגם הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א העיר כן:

> מה שכותב שוב ליישב דברי הרשב"א, אינני מבין, שהרי כל משמעות הרשב"א בסי' קכ"ו הוא שמדבר בצבור וכמפורש בשאלתו וגם בתשובתו שכ"א יוצא בברכת הש"ץ ואח"כ כ"א סופר לעצמו.

אכן הערה זו חזקה מאד, ובכדי להבהיר את הדברים, יש לחזור על שתי הגישות המרכזיות בדברי האחרונים ביישוב סתירת התשובות בשו"ת הרשב"א: הפרי חדש נקט שהעיקר כמשמעות דברי הרשב"א בתשובה השניה (סי' תנח) שאפשר מדין שומע כעונה לצאת גם ידי חובת הספירה עצמה, ומה שמשמע מדברי הרשב"א (בסי' קכו) שרק בברכה יוצאים מהש"ץ, יישב הפרי חדש, שהרשב"א כתב כן רק כלפי סברת השואל שסבר שגם בברכה אינו יוצא ידי חובה, ועל זה כתב הרשב"א שיכול לצאת בברכה, אך אין הכי נמי שגם בספירה עצמה יכול לצאת מדין שומע כעונה, או משום שלכתחילה כל אחד סופר לעצמו.

ולעומתו נקט החק יעקב לעיקר את דברי הרשב"א בתשובה הראשונה (סי' קכו) שאי אפשר לצאת בספירת העומר מדין שומע כעונה, ומה שכתב הרשב"א (סי' תנח) שאם דעת היחידים שלא לצאת "בספירת" הש"ץ, ומשמעות הדברים שאם היו רוצים היו יוצאים גם בספירה עצמה, על זה כתב החק יעקב שהלשון "בספירת" היא "לאו דווקא".

ובדברינו נתבאר ליישב את הסתירה על פי דרכו של החק יעקב, שהעיקר כדברי הרשב"א בתשובה הראשונה (סי' קכו) שאי אפשר לצאת בספירת העומר מדין שומע כעונה, ובתשובה השניה (סימן תנח) שיוצאים מהשליח ציבור גם בספירה היינו מדין הציבור ולא מדין שומע כעונה. ומה שתמהו הרבנים שליט"א מדוע בתשובה הראשונה שמדבר גם בענין ספירת הציבור לא התייחס הרשב"א אל הספירה עצמה, יש להשיב להם כי כנראה תשובה זו מתייחסת לנוהג שהיה שם, וכפי מנהגינו היום בהלל, שהחזן אומר בקול רק את הברכה ואח"כ הקהל שוב את הברכה והמשך המצוה. ועל כן שאל השואל שאם בין כך הקהל מברך לעצמו ואינו יוצא בברכת הש"ץ, מדוע אומר הש"ץ את הברכה בקול רם. ועל זה ענה הרשב"א ביחס לנידון **השאלה** שהיא בענין ברכת החזן לפי המנהג שם.

*

[אות ח]

על דברינו בביאור שיטת היעב"ץ שאפשר לצאת בספירת העומר גם אם אינו מבין מה שסופר, העיר

בהרחבה הרב חיים שאול טאוב שליט"א, שביאר את מחלוקת המג"א והיעב"ץ בדין זה:

והואיל ואתא האי ענינא לידן אימא בה מילתא, הנה בין דבריו הביא גם המג"א דצריך להבין מה שסופר וכשאינו מבין בלה"ק וספר בלה"ק אין זה כלום. (וגם בזה רצה לומר דבמקום שיוצא מן הש"ץ אף כשאין מבין יוצא יד"ח). ובעיקר דברי המג"א נראה לתלות במה שיש לחקור בגדר ספה"ע אם בהמנין סופר כבר מציאות מוגדרת, חשבון קבוע ומוגדר מראש, רק דציותה התורה להוציא המנין הזה בפה, (וע"ד שמונין י"א סממני הקטורת דהדבר ידוע שיש כאן י"א אלא דזהו הראשון וזהו השני וכו' עד כלות החשבון) או דבהמנין והספירה יוצר מציאות חשבון מחודשת (וע"ד וספרה לה דז' נקיים שרק כשנשלמו ז' ימים נתהוה מציאות שהיה כאן ז' נקיים).

ויש להאריך בזה טובא ואכ"מ, אפס קצהו נוכל לתלות בזה הפלוגתא אם חיסר יום אחד אם הפסיד התמימות היינו אי הוי מ"ט הימים מצוה אחת או דכל יום הוא מצוה בפ"ע. דאי נימא דהחשבון ידוע וקבוע מראש, רק דהמצוה להודיע ולמנות בפה בכל יום חשבון אותו היום אז ודאי דהוי כל יום מצוה בפ"ע ואינו תלוי ביום אחר זולתו דהרי גם אם לא יספור היום האחר לא משתנה החשבון, אכן א"נ דבהמנין והספירה מחשיבים מציאות זה הזמן ויוצרים החשבון והמנין א"כ הוו כל המ"ט ימים תלויים אהדדי ומתהוים כאחד למציאות חשבון וזמן דמ"ט ימים - יחידת זמן של 'שבע שבתות תמימות', ואם חיסר מן המנין נחסר בהבנין כולו ונחסר בכל מציאות המנין שלא נוצרה המציאות דחשבון מ"ט ימים.

ועם זה נוכל ליישב הערה אחת מה שתיכף בכניסת יום הא' אנו אומרים היום יום אחד לעומר אף שאנו עומדים רק בתחילת היום, למה לא נאמר עד"ז היום שבוע אחד לעומר אחר שכעת מתחיל שבוע הראשון, ולמה המצוה למימני שבועי יכול להתקיים רק אחר שנשלם השבוע. אכן הערה זו שייכת רק אם נאמר שהחשבון ידוע מראש, אבל אם כעת יוצרים את מציאות החשבון לא דמיא מנין היום שבאמת קאי בו כעת (אלא שעומד בתחילתו) למנין השבוע שעדיין אינו במציאות, והבן היטב.

ועכ"פ בהנוגע לענינינו הנה אי נימא דהחשבון ידוע ומוגדר מראש ורק שהמצוה למנותו בפה, י"ל דגם אם אינו מבין מה שאומר כיון דסוכ"ס מוציא מספר היום הזה בפיו קיים המצוה. אכן המג"א ס"ל דבהספירה הוא יוצר מנין וסופר ומחשיב מציאות מחודשת של חשבון זמן וזה כמובן אינו שייך כלל כשלא ידע מאי קאמר, כן נראה לבאר עומק דברי המג"א.

[ומענין לענין, ידוע דהרמב"ן בחידושי קדושין מנה ספה"ע למצוה שאין הזמ"ג, וקשה להולמו והרבה קולמוסין נשתברו ביישוב דבריו. והשמועה הרווחת בזה דהרמב"ן החשיב ספה"ע לדין המסתעף מהקרבת העומר וא"כ קרבן העומר גורם להמצוה שתבוא ולא הזמן דט"ז בניסן גרם לה למצוה (ומה שהקרבת העומר תליא בזמן דט"ז בניסן זה כבר לא איכפת לן, כיון דמצות הספירה

עצמה היא רק תוצאה עקיפה מכך אבל לא הזמן גורם לה שתבוא רק מציאות הקרבת העומר גורם לה).

ובאמת עדיין צריך ביאור גדול דגם אחרי הדברים האלה עדיין צריך להחשיב הספירה למ"ע שהזמן גרמא מאחר שחלה בימים מסויימים מתוך הזמן ואינה תמידית בכל זמן, והרי"ז ממש כמו תפילין דהוי מ"ע שהזמ"ג מאחר שיש ימים שאינה נוהגת (שבתות וימים טובים, למ"ד כן) או חלקי הזמן שאינה נוהגת (כמו לילות, למ"ד כן). אכן להאמור לעיל אפשר לומר בזה הבנה קצת, דאין המצוה חלה בחלק מחלקי הזמן, אלא המצוה ליצור מציאות זמן מחודשת וא"כ אין בזה ענין לכללא דמ"ע שהזמן גרמא, דאדרבא לא המצוה חלה בזמן מסוים אלא המצוה ליצור ולגרום מציאות וגדר זמן מחודש. ועדיין יל"ע טובא בכהנ"ל ולא באתי אלא כמעיר.

עוד בדברינו בביאור היעב"ץ הוסיף וכתב הרב אברהם יפה שלזינגר שליט"א [בהמשך לדבריו המובאים לעיל]:

מה שרצית לבאר האם צריך להבין הספירה שסופר ודעת המג"א הנ"ל (דצריך להבין) ואתה כותב בניגוד לדעתו דאפי' לא מבין יוצא י"ח באם אמרינן דהספירה היא חלק מן התפלה ואז יוצא רק בתפלת ציבור שהש"ץ מוציא גם לאלו שלא מבינים עכת"ד. הנה, כבר ציינתי לך [כמובא לעיל] דעת היעב"ץ במור וקציעה דהספירה אינה שייכת לתפלה, וכן דעת המג"א הנ"ל, דהרי דעתו דמעיקר דדינא יש גם להקדימה לתפלה כנ"ל, וכן משמע דס"ל לכף החיים (בסי' תפט אות קב) בכותבו, דסופרין לאחר עלינו כמו שמבדילין אחר עלינו שלא להפסיק בסדר התפלה עי"ש. ואי הספירה היא חלק מן התפלה איזה הפסק יש בכך בסדר התפלה, ואם כן לפי ביאורך בודאי צריכה להיות דעתו של היעב"ץ כדעת המג"א הנ"ל דרק כאשר מבין הספירה שסופר יוצא י"ח, דהרי אינה מדין תפלה.

ועתה ראה בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' קלט) שהביא דברי המג"א וחולק עליו וס"ל דיוצא ידי ספירת העומר אף בלשון שאינו מבין ושומע ועיין בברכ"י (תפט סק"ח) שמציין ליעב"ץ בזה. ולפי פילפולך אין הדברים עולים יפה בדעת היעב"ץ ודו"ק. (ואילו הכף החיים פסק בכה"ג לחזור ולברך בלשון שמבין בלי ברכה שם אות כ). וכן נראה להלכה, כי כבר דן במור וקציעה מדברי הרז"ה בעל המאור בסוף פסחים, מדוע לא סופרים בחו"ל ב' ספירות מחמת ספיקא דיומא, וכתב דספירה בזמה"ז דרבנן, וכן ס"ל לבעל המאור, אך לדעת הרמב"ם דהוא מה"ת בכל זמן מאי אהני לן, וראה בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' קסח אות ד) שכתב דאין זו "ספירה" כאשר סופר ב' ימים, דלספור בעינן מדוייק ולא כאשר מונה ב' ספירות על אותו היום וכתב זאת מסברא, עי"ש. ולענ"ד סברא אלימתא היא.

ולענ"ד זו גם דעת המג"א דבעינן שיבין דאי לאו הכי חסר "בספירה" דאין זאת ספירה כאשר לא

מבין מה שאומר. ומצאתי כעת גם סברא זו בדעת ה מג"א בשו"ת פני מבין או"ח (סי' קלב אות א) עי"ש. וע"ע בדבר אברהם (קאוונא ח"א סי' לד אות ג בסוד"ה ובזה) שכן כתב. ועי"ש (באות ה), ולענ"ד נראה כתחילת דבריו כמו שהעלה הערוגת הבושם הנ"ל גבי ספיקא דיומא, וכן גבי דבעינן שיבין מה שסופר בספירה כדעת המג"א, על כן להלכה יספור בלשון שמבין בלי ברכה כפי שכתב הכף החיים

*

עוד בענין הצורך להבין את ספירת העומר כתב הרב עזרא בנימין שוחט שליט"א:

מ"ש דלפי דבריו י"ל דלא כהמג"א והמ"ב ואפשר לצאת בהספירה גם אם אינו מבין אך זהו רק כשהש"ץ מוציאו דהוה בגדר תפלה, גם בזה יש להעיר ככל הנ"ל, דרק אם יאמר דכל גדרה של ספה"ע בזה"ז אינה אלא גדר דתפילה ואין בזה גדר דספירה כלל אפשר לומר כן, וא"כ אין הבדל בין ספירת היחיד לספירת הש"ץ כשמוציאו, אבל אם גדר של ספירת העומר היא ספירה אפי' אם נימא דכשסופר הש"ץ אית בי' גדר דתפלה ג"כ מ"מ הרי לא פקע מצות ספירה דהוה חובת היחיד רק דנתוסף בה דבר אחר, וממילא צריך להבין משום מצות ספירה.

נוסף לזה דגם לפי מ"ש הגרי"ז דספירה היא זכר למקדש אך מ"מ המעשה שצריך לעשות כדי שיהא בו זכר למקדש דהיא מעשה של ספירה, ולפיכך לפי משמעות המג"א ולפי מ"ש בשו"ע הרב שם ס"י ולפמ"ש בשו"ת דבר אברהם ח"א סי' ל"ד דאם אינו מבין אין זה מעשה ספירה כלל הרי מובן דגם אם אית בי' קיום של תפלה ואפי' אם נימא דזה כל קיומה בזה"ז מ"מ בעינן למעשה ספירה ואין זה מעשה ספירה רק אם מבין. (וי"ל דכונת המ"ב שמדמה לת"ת הוא ג"כ עד"ז דכמו בלימוד אם אינו מבין אין זה מעשה לימוד, עד"ז בספירה, משא"כ בתפלה שהיא בעיקרה עבודה שבלב). נוסף לזה הרי איכא שיטת שו"ע הרב סי' קפה ס"א ובסי' סה ס"ב ובסי' קכד ס"ב שחולק על המש"ב וס"ל שגם בתפילה צריך להבין וגם כשהש"ץ מוציא. ואכמ"ל בביאור שיטתו. וראה בגליון בריש סי' קפה שמביא כמה הוכחות מש"ס וראשונים לשיטתו ודלא כלבוש שהוא מקור שיטת המשנ"ב.

ואחי היקר הרב מאיר שליט"א כתב בענין זה:

כתבתי לך בין היתר על מה שרצית לחדש שאפשר להוציא ידי חובה מי שלא מבין את הספירה אם זה דרך תפילה, וכתבתי לך שם דאם לא מבין מה שהוא אומר דפסקינן דלא יוצא ידי חובת הספירה הרי הוא בגדר אנוס ואולי הוא פטור מהמצוה, ואכתוב לך בזה קצת מראה מקומות בענין.

בהלכות פסח (סי' תעה ס"ה) אכל מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא חייב לאכול שנית, לפי שבאותה אכילה היה פטור מכל המצוות, אמנם השער הציון שם בס"ק לט אומר לאפוקי שומר

אבידה דהוא אז פטור מכל המצוות ... אבל אם אכל אז מצה יצא ידי חובתו דהוא איש, וכן אם הוא חצי עבד וחצי בן חורין מביא התוס' ב"ב יג. ד"ה שנאמר, שהסיבה דלא אומרים את הפסוק של פרו ורבו גבי שחרור חצי עבד וחצי בן חורין כי פטור הוא מאותו מצוה והוא בגדר אונס, אמנם בהל' שופר (סימן תקפט סעיף י), מובא דמי שהוא בן חורין יכול להוציא יד"ח חצי עבד וחצי בן חורין, [אם כי דיש לחלק לגבינו דבכל אופן יש בו צד חירות].

ואפשר עוד להאריך אם אונס הוי פטור ממש כמו שבתפלה בס' קח מובא שהנאנס ולא התפלל יכול להשלים אבל אונן לא, אבל אי אפשר ממש לדמות לענין שלנו.

*

[אות ט]

על מה שביארנו שדוקא הש"ץ **המתפלל מעריב** הוא שממשיך ומברך וסופר ספירת העומר, כי באופן זה מודגש היטב שספירת העומר היא המשך לתפילת הציבור וחלק ממנה, העיר הרב משה מרדכי חדש שליט"א, ראש ישיבת אור אלחנן בירושלים:

לענ"ד יש להעיר דוקא בדבר שלא העירו, והוא בעיקר נושא השיעור בו פתחת וסיימת, הבדל המנהג בספירת העומר מי מברך לפני הציבור, הרב אב"ד או הש"ץ. וע"פ היסוד בשיעור שישנם דינים חלוקים לענין שומע כעונה ואף בדברים שלא נאמר בהם שומע כעונה ביחיד מ"מ בציבור שמצטרפים לתפילה יוצאים ידי חובה בשמיעה בצירוף עם הציבור. ועפי"ז נתבאר שגדר זה הוא ע"י שהש"ץ מברך ולכן יש הנוהגים שהש"ץ מברך ולא הרב אב"ד.

ותמהני מה עדיפות לש"ץ בזה, שבודאי גם כשהרב אב"ד מברך הוא לענין זה כשליח ציבור. והדבר מוכרח, וממקום שבאת בעיקר היסוד בהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת משם גם סתירה לדבריך בפרט זה. היעלה על הדעת שהש"ץ בתפילה הוא זה שצריך להדליק. בודאי כל אחד מהציבור נחשב כדין הציבור לאותו דבר. והרי גם לדבריך שחידשת אותו גדר בקריאת מגילה (מלבד שיש לדון כפי שהעירו וכפי שהשבת), והרי אין ודאי שאין כלל הידור שהש"ץ לתפילה יקרא את המגילה.

*

בענין הנהגת האדמו"ר ה"לב שמחה" שאטם אזניו בשעת ספירת העומר של הש"ץ, ושני הדרכים בביאור הנהגה זו שכתב כ"ק אדמו"ר מגור שליט"א, נתקבלו כמה הערות.

על הטעם הראשון בהנהגה, משום דבעי ספירה לכל אחד ואחד, כתב הרב מרדכי גימפל וולמרק שליט"א:

הבאתם מ"אמרים" (שיחות אדמו"ר מגור), ובלא קשר למה שהבאתם משם ראיתי להעיר שכתב שם בטעם הראשון לסתום האזנים כשהשליח צבור סופר "משום שתהא ספירה לכל אחד ואחד".

ולא הבנתי דבריו, דאדרבה אם צריך שתהיה ספירה לכל אחד ואחד הרי אינו מועיל לו מה שהש"ץ סופר גם אם ירצה לצאת, שהרי דין הספירה הוא לכל אחד ואחד בעצמו, ולמה יצטרך לסתום האזנים והרי בלא"ה אינו יוצא ידי חובה וצריך לספור בעצמו.

וכן העיר גם הרב משה אריה וינשטיין שליט"א ובתוספת הערה נוספת:

בנוגע למש"כ כ"ק אדמו"ר שליט"א להסביר דברי הלב שמחה ב"אמרים", הנה זה ברור שהוא מתייחס גם אל הספירה עצמה וכמש"כ: "כ"ק אאמורז"ל הי' אוטם אזניו בספה"ע שלא ישמע הספירה מהש"ץ. וי"ל הטעם או משום שתהא הספירה לכל או"א". (וא"כ הרי מתייחס אל הספירה) וכתב עוד טעם על הברכה (ויתכן שכוונתו שחשש לב' הדברים).

אבל אני כשלעצמי לא מובן לי כ"כ ההסבר הראשון, דהטעם משום שתהא ספירה לכל או"א, אדרבה זוהי סיבה שאף שישמע הספירה מאחר לא יצא משום שצריך ספירה לכל אחד, ואם נאמר שהכוונה שחשש לדברי הסוברים ששומע כעונה אף בספה"ע ובזה הוי כספר בעצמו ויצא בשמיעה וכפי שכתב שו"ע הרב סעיף יב, א"כ חסר ההסבר, ועוד זהו ממש כטעם הב' לגבי הברכה, ולא זכיתי להבין דבריו הק'.

וכך גם העיר הרב יוחנן העניג שליט"א, וביאר באופן נוסף את הנהגת הלב שמחה:

מ"ש מדברי כ"ק מרן אדמו"ר מגור זצוק"ל שהטעם שהלב שמחה זצ"ל אטם אזנו שלא ישמע הספירה מהש"ץ משום שיהא ספירה לכל אחד ואחד. ועוד טעם שני אמר שלא רצה לצאת הברכה מהש"ץ. ולכאו' צ"ע בטעם הראשון דבהא דצריך שיהא הספירה לכ"א ואחד יש ב' דרכים באחרונים, א' שאפי' אם שמע מאחר הספירה לא יצא דכל אחד צריך לספור בעצמו, ולפ"ז לא הי' צריך לאטום את אזניו שממילא לא הי' יוצא אפי' אם הי' מכוון לצאת, ב' לאפוקי שאינו מצוה על הבי"ד כמו יובל אלא הוא מצוה על כל ישראל, ולשיטה זו יוצאים הספירה בשומע כעונה וא"כ לא הי' מפסיד אם הי' שומע הספירה שהרי הי' יוצא.

ואולי הי' חששו דאפי' למ"ד ספירה לכל אחד ואחד היינו דאין לצאת בספירת חבירו, מ"מ אי"ז אלא דין לכתחלה ובדיעבד יצא, ואינו אלא דין כתמימות ועמידה בספירה שאינם מעכבים בקיום המצוה, ולזה חשש שלא רצה שספירתו יהי' בדיעבד.

וכנתינת טעם זו כתב ג"כ אבי מורי הג"ר העשל רייזמן שליט"א ואלו דבריו:

אדמו"ר מגור אטם אזניו בביהמד"ר בעת שהש"צ בירך - הוא עשה זאת מפני שבגמ' סוכה (לח, א) איתא שמע ולא ענה יצא. וכך פוסק בשו"ע הרב, והרבי לא רצה להכנס למחלוקת אי שומע כעונה בספה"ע, ולכן אטם אזניו. ולפי"ז א"כ גם בתפילה בצבור לא הרב ולא הש"צ יכולים להוציא אף אחד כי לכל אחד יש ספירה ותפילה משלו.

וכך גם תוכן דברי הרב יצחק מאיר הרץ שליט"א:

בשיחות האדמו"ר מגור, נכונה הערתך. ולכאורה הכוונה שם בטעם הראשון שתהי' ספירה לכל אחד ואחד שהלא יש מחלוקת בזה כמו שכתב המשנה ברורה סק"ג ולכן רצה לספור לבד בודאי שמצוה בו יותר מבשלוחו. עיין שו"ע אדמו"ר הזקן ריג ס"ו. וטעם השני שאפילו שנאמר שבודאי יכול לספור אעפ"כ רצה לברך בעצמו.

הערה בסגנון אחר כתב על טעם זה הרב תנחום פישהוף שליט"א:

הך מעשה רב זה איני מבין, הרי יכול להתכוין להדי' שלא לצאת וכמבואר בתשו' הרשב"א דכה"ג א"א לצאת בע"פ. והרי זו בודאי עצה יותר טובה מהתנהגות דאטימת אזניים לברכת ה' והפסד עניית אמן, וצע"ג.

הרב נחום סוער שליט"א, ראש כולל בישיבה דלוס אנג'לס, העיר:

כ"ת הציע שהאדמו"ר מגור אטם אזנו בשעת הספירה כי זו היתה ספירת הציבור, ואז אפשר לצאת גם בספירה עצמה ע"י הש"ץ כי בציבור יש דין מיוחד של שומע כעונה. הנה יעויין בשו"ע הרב (סי' תפ"ט סי"ב) דמשמע ממנו שסובר שיכול לצאת בעצם הספירה ולא רק בברכה מדין שומע כעונה, ומוכח שם דיוצא בדין שומע כעונה אפילו אינו ספירה בציבור. וא"כ עכ"פ משמע **משו"ע הרב** שאין לחלק בין ספירה ביחיד לספירה בציבור בנוגע לשומע כעונה.

ומו"ר הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א כתב ביחס להנהגת הלב שמחה:

הלא פשוט שאין הכוונה "לסתימה" דווקא, אלא כדי "להראות" או "להזכר" שכוונתו היא "שלא לצאת".

*

לסיום, הנני חותם מעין הפתיחה, בהודאה על הזכות להגיש לפני ציבור הלומדים את המשא ומתן ההלכתי שהתפתח בין תלמידי החכמים שליט"א בענין שומע כעונה בספירת העומר, ובברכת יישר כח לכל הרבנים שטרחו להשיב בקושיות ופירוקים, באתקפתא ובתנא דמסייעא, להגדיל תורה ולהאדירה.